

Aranyosmeggyes

Egy kastély pusztulása és pusztulásában feltáruló múltja



Tudományos Diákköri Konferencia 2016.

Szerző: Jobbik Eszter

Konzulens: Daragó László

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	3
Kutatástörténet	4
Kastély, várkastély, udvarház.....	6
Kettős kötődés – Erdély és Felvidék	9
A védelmi építkezés kezdetei Erdélyben	9
Reneszánsz Erdélyben.....	9
Reneszánsz a Felvidéken.....	11
Erdélyi kastélyok.....	13
Kastélyépítészet a Felvidéken	16
Az aranyosmeggyesi kastély története	19
Az aranyosmeggyesi kastélyépület egykor és most	22
Falazatok és pártázat	22
A kastély helyiségei – és ami megmaradt belőlük	32
Nyílások és nyíláskeretezések	40
Kaputorony, külső védművek	59
Kémények, kandalló.....	60
Összegzés	63
Irodalomjegyzék.....	64

Bevezetés

A 2016-os Tudományos Diákköri Konferenciára írt dolgozatom témája az aranyosmeggyesi kastély. Ez az épület tavasszal került érdeklődésem középpontjába, amikor először láttam róla régi fényképfelvételeket az Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz- és Fotótárában végzett demonstrátori munkám során. Ezeken a fotókon a kastély még viszonylag jó állapotban volt, ám azzal szembesültem, hogy mostanra szinte csak romokról beszélhetünk. Ugyanakkor ez a szomorú kép alkalmat adott olyan új megfigyelésekre, melyek sok érdekes adalékkal szolgálnak az épület múltjának megismeréséhez.

Augusztusban jártam Aranyosmeggyesen, és igyekeztem minél részletesebb fotódokumentációt készíteni az épületről. További munkámban ezek a fotók lettek legfontosabb forrásaim. Megfigyeléseim jó része a lehullott vakolat alatt feltáruló falszövetre, illetve az így fellelt új információk és a régebbi források, így korabeli inventáriumok, 19. és 20. századi leírások, illetve a múlt században készült felmérési rajzok és fotók összevetésére irányul.

Természetesen a kutatásom fontos alapja a kastélyról, annak történetéről, illetve ezekkel összefüggésben az erdélyi és felvidéki reneszánszról, e területek kastélyépítészetéről rendelkezésre álló szakirodalom is, így a legújabb ismeretek kapcsolódhatnak a korábbi adatokhoz.

Kutatástörténet

Az aranyosmeggyesi kastélyról az egyik első (sőt talán valóban a legelső) elemző jellegű írás 1810-ben született, Szirmay Antal Szathmár vármegye fekvése és polgári esmérete című munkájában. Ő részletekbe menően közli a kastély és az uradalom történetét, illetve a Lónyai-féle átépítés utáni állapotokról is értékes adatokkal tud szolgálni.¹ Vahot Imre 1855-ben közölt könyvében szintén leírja a kastélyt, és bár ő maga állítja, először foglalkozott ilyen szemmel az épülettel („...Szatmármegye egyik ősi büszkesége, az aranyos-meggyesi vár, melynek még eddig sehol meg nem jelent hű képét s rövid történeti leírását közzétenni nem hálátlan feladat.”²), a leírása majdnem szóról szóra egyezik a Szirmay által készítetttel. Igaz, ő is Nagy Péter, a vár egykori tisztartójára által hátrahagyott leírásra hivatkozik. Továbbá megjelentetett egy képet az épületről, melyet Vahot Imre rajzolásával foglalkozó útítársa, egy bizonyos Varsányi készített.³ 1865-ben Az Ország Tükre folyóiratban, Pap Béla tollából jelent meg egy cikk Az aranyos-meggyesi vár rövid történeti vázlata címen. Még mindig ebben a században, 1894-ben jelent meg Palmer Kálmán könyvében egy nagyon rövid, az előzőekhez képest új információkat nem tartalmazó leírás, és egy eléggé hitelesnek látszó ábrázolás a kastélyról.⁴ Ezen írások ellenére a figyelem még sokáig nem fordult a reneszánsz emlékek felé.

1931-ben Rados Jenő⁵ szentel néhány gondolatot épületünknek, majd hasonló jelleggel 1933-ban jelent meg Varju Elemér Magyar várak című műve. Ebben az aranyosmeggyesi kastélyról történeti adatok, és néhány építészeti részlet van kiemelve, inkább ismeretterjesztő, mint tudományos jelleggel.⁶

Sokkal elméletibb, és a témával kapcsolatban talán a legnagyobb hatást kifejtő műveket írt Balogh Jolán, akinek kutatásai többször érintették ezt a kastélyt is. 1934-ben a Magyar Művészet című folyóiratban jelent meg cikke, melyben a kolozsvári kőfaragó iskola munkásságával is foglalkozik, a felhozott példák között pedig szerepel az aranyosmeggyesi kastély néhány kő ajtókerete.⁷ 1941-ben konkrétan erről az épületről is jelent meg írása, melyben a történetének rövid összefoglalásán túl építészeti elemeket is kiemel, a kastély Erdélyi kötődését hangsúlyozza: „...az aranyosmeggyesi várkastély, noha az erdélyi hegyeken kívül, a szatmári síkon emelkedik, mégis minden ízében erdélyi alkotás. Erdélyi, kolozsvári mesterek építették, szerkezete, részformái erdélyi szellemet tükröznek.”⁸ Szintén Balogh Jolán volt a szerzője a négy sarokbástyás kastélytípus felső-olasz eredetét vizsgáló műveknek is, ahol példaként újból megjelenik Aranyosmeggyes,⁹ és ugyanígy szóba kerül a magyarországi reneszánszról szóló fejezetben is, melyet Fülep Lajos könyvébe¹⁰ írt.

¹ Szirmay Antal: Szathmár vármegye fekvése és polgári esmérete II. kötet., Magyar Királyi Universitász, Buda, 1810.

² Vahot Imre: A nagy világ képekben I., Pest, 1855. 137. oldal

³ Vahot Imre: A nagy világ képekben I., Pest, 1855. 137-139. oldal

⁴ Palmer Kálmán: Nagybánya és vidéke., Nagybánya, 1894. 318-320.o

⁵ Rados Jenő: Magyar kastélyok., Műemlékek Országos Bizottsága és a Könyvbarátok Szövetsége, Budapest, 1931.

⁶ Varju Elemér: Magyar várak., Műemlékek Országos Bizottsága és a Könyvbarátok Szövetsége, Budapest, 1933.

⁷ Balogh Jolán: A renaissance építészet és szobrászat Erdélyben., Magyar Művészet 10. évfolyam, 1934, 129-158. oldal

⁸ Balogh Jolán: Az aranyosmedgyesi várkastély., Erdély 38.2 (1941), 22-23. oldal

⁹ Balogh Jolán: Olasz tervrajzok és hazai későrenaissance épületeink, in Galavics Géza: Magyarországi reneszánsz és barokk., , 1975.

¹⁰ Balogh Jolán: A reneszánsz kor művészete., in: Fülep Lajos (szerk.): A magyarországi művészet története: Képzőművészeti Alap, Budapest, 1964.

Balogh Jolánnal nagyjából egy időben dolgozta fel a témát Lux Géza is. Ő 1941-ben felmérte a kastélyt, mely dokumentáció egy helyreállításhoz tartozott. Erről a helyreállításról¹¹, illetve a kastély történetéről és építészeti leírásáról¹² is közölt folyóiratcikket.

2003-ban jelent meg Kovács András Késő reneszánsz építészet Erdélyben 1541-1720 című könyve, amely Aranyosmeggyes kastélyával kapcsolatban a korábbiakban leírt információkon kívül a 20. század végére vonatkozó adatokat is közöl (például a kapu hiányzó címerkövének hollétére vonatkozóan).¹³

A jelenleg legújabb kutatások az épülettel kapcsolatban Szócs Péter Levente nevéhez kötődnek. Ő részletes történeti adatokat, építészeti leírást, és a 20. század végi ásatások néhány eredményéről is beszámol Az aranyosmeggyesi kastély története és kutatása című cikkében¹⁴.

Bár az, hogy pontosan mikor állt először vár vagy kastély Meggyesen, legalább is kétséges, Koppány Tibor középkori kastélyokról szóló könyvében pár sort írt ezen épület korai periódusáról is.¹⁵ (Érdekesség, hogy a szerző A castellumtól a kastélyig című tanulmánygyűjteményében a magyar kastélyépítészet kapcsán közöl egy 17. századi, ismeretlen szerző tollából származó rajzot a vizsgált kastélyról, bár annak nem sok köze van ahhoz, ami mára az épületről kiderült, illetve abból megmaradt, így véleményem szerint nem tekinthető forrásértékűnek.¹⁶) Szintén a korai időkről szerezhettünk néhány információt Maksai Ferenc középkori Szatmár megyét leíró művéből¹⁷. Ehhez hasonlóan említés szintjén szerepel Németh Péter A középkori Szatmár megye települései a 15. század végéig című írásában¹⁸ is.

Ezekon kívül Aranyosmeggyes neve több erdélyi reneszánsz építészettel foglalkozó műben felmerül példaként, esetenként összehasonlítási alapként. Így Biró József könyveiben is az időszakra jellemző négyszög alaprajzú négy saroktornyos kastély alaptípus kapcsán kerül szóba.^{19,20} Ha magyar kastélyépítészeiről van szó, B. Nagy Margit neve is mindenképp felbukkan. Várak, kastélyok, udvarházak. Ahogy a régiek látták című munkájában többek között az Aranyosmeggyes kastélyáról szóló 1689-es inventáriumot is közli, valamint új (bár nem feltétlenül helytálló) megközelítést is közöl az építési idejére vonatkozóan.²¹ Másik művében a kor kastélyait általánosan jellemzi különböző összeírásokból kivett adatok alapján, amik közt szintén található Aranyosmeggyesre vonatkozó is.²²

¹¹ Lux Géza: Az aranyosmeggyesi várkastély helyreállítása., Építészet 2.4 (1942):123

¹² Lux Géza: Az aranyosmeggyesi várkastély., A Magyar Mérnök-és Építész-Egylet Közlönye; Budapest, 1942 február 8.; LXXVI. Kötet 5-6. szám

¹³ Kovács András: Késő reneszánsz építészet Erdélyben 1541-1720., Teleki László Alapítvány, Polis Könyvkiadó, Budapest-Kolozsvár 2003.

¹⁴ Szócs Péter Levente: Az aranyosmeggyesi kastély története és kutatása, in: Kastélyok évszázadai, évszázadok kastélyai, szerk: Feld István és Somorjay Selysette, Castrum Bene Egyesület, Históriaantik Könyvesház Kiadó, Budapest. 2008.

¹⁵ Koppány Tibor: A középkori Magyarország kastélyai., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1999

¹⁶ Koppány Tibor: A castellumtól a kastélyig. Tanulmányok a magyar kastélyépítés történetéből., Históriaantik Könyvesház Kiadó, Budapest, 2006., Kastélyépítészet Magyarországon 219-266. oldal (kép:231. oldal)

¹⁷ Maksai Ferenc: A középkor Szatmár megye, Stephaneum Nyomda, Budapest, 1940. 176. o.

¹⁸ Németh Péter: A középkori Szatmár megye települései a 15. század végéig, Jósa András Múzeum Kiadványai, Nyíregyháza, 2008

¹⁹ Biró József: Erdély művészete., Dovin, Budapest, 1989.

²⁰ Biró József: Erdélyi kastélyok., Új Idők Irodalmi Intézete (Singer és Wolfner) kiadása, Budapest, 1943.

²¹ B. Nagy Margit: Várak, kastélyok, udvarházak. Ahogy a régiek látták., Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973., 370. oldal

²² B. Nagy Margit: Reneszánsz és barokk Erdélyben. Művészettörténeti tanulmányok., Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970.

Kastély, várkastély, udvarház...

A téma kifejtésének elején kézenfekvőnek érzem tisztázni, mit is értünk „kastély” alatt, hiszen a forrásokban is sokszor találkozhatunk Aranyosmeggyes kapcsán például az udvarház, vagy az arx²³, vagyis vár megnevezésekkel, illetve sűrűn titulálják várkastélynak is.

Ez nem egyedi, gyakran a „kastély”, „vár”, „várkastély” szavak egymás szinonimáiként szerepelnek, az épület jellegére utaló különbségtétel nélkül, ám bizonyos esetekben a pontatlan szóhasználat megtévesztő lehet. A nem egységes nyelvezet azért is problémás, mert már a vizsgált időszakból származó inventáriumokban sem egyértelmű, milyen esetben milyen elnevezés volt használatos. Így például a „bástya” jelenthetett ténylegesen bástyát, ám emellett rondellát, pavilont, sarokpavilont is, vagy a „tornác” szót használták ereszre, folyosóra, loggiára, stb...²⁴ Kovács András definíciója szerint Erdélyben a „kastély” szót a fejedelem, és a fejedelmi tanács „magnificus” tagjainak lakhelyére használhatjuk, mely általában birtokközpontként is szolgált. Ennek megfelelően egy ilyen épület védelmi, lakó, reprezentatív, adminisztratív és gazdasági funkciót is betöltött²⁵, bár az éppen aktuális politikai és gazdasági helyzetnek megfelelően az idők során áthelyeződtek a hangsúlyok.

A „kastély” szó mai jelentése a barokk korban alakult ki, de a 16-17. században vagy még korábban, a középkorban több formája létezett, más-más jelentéssel. Ilyenek voltak a „castel”, „kastel”, „castellum”, erősség vagy vár módjára épített vagy erősített ház, kúria stb... Használatos volt még az udvarház (latinul domus, curia, curia nobilitaris) kifejezés is, mely a 16. század 2. felétől jelent meg.²⁶ A „castellum” szó szerinti jelentése kisméretű vár lenne, Koppány Tibor szerint ennek a mai megfelelője a „várkastély”, de ez mostanra túlságosan romantikus mellézköngét kapott, így nem célszerű alkalmazni. (A kifejezés egyébként Jókai Mórtól származik.)²⁷ A vár és a kastély közti határvonal meghúzása valóban problémás, és az adott korokban is gyakran az aktuális oklevél írójának érdeke befolyásolta, melyik megnevezést alkalmazták.²⁸

A reneszánsz kastélyok sem voltak középkori előzmények nélkül valók, a castellum magyar megfelelője, a kastély szó első említése a 13. század második feléből maradt fenn, 1263-ból (Kastélyteleke falu nevében).²⁹ A főnemesség ekkor már erősítette udvarházait. Sok korai irat tartalmaz castellum építésére, illetve lakóházak „kastély módjára való megerősítésére” adott engedélyt, megjelenésük egyik fontos oka a tatárjárás volt.³⁰ A másik jelentős ok ezen épületek építésére a feudális urak belső harcai voltak. Fából készült castellumokat használtak egyértelműen hadászati célokra, a várak, városok ostromlói emelték őket (pl. Sólyomkő vagy Kemend várának ostromakor). A 14. században a nemesi rezidenciák nagy része már tornyos kőfalakkal és árokkal körülvett castellumként van leírva. Tehát ekkoriban a castrum, tehát középkori kővár és a castellum között a különbség méretben, anyagban (a castellum általában fa), az állandó őrség, és a hozzájuk tartozó uradalmak meglétében volt keresendő,³¹ de ez a különbség nem definiálható tökéletesen, a nem egységesen alkalmazott terminológia és a források hiánya miatt. Feltételezhető, hogy Magyarország területén is létezett királyi törvény arra, hogy a nemesek lakóházainak milyen mértékű erősítése engedhető meg külön engedély

²³ A castellumtól a kastélyig. A magyarországi kastélyépítés kezdetei, in: Koppány 2006., 14. oldal

²⁴ B. Nagy 1970., 10-11. oldal

²⁵ Kovács, 83. oldal

²⁶ A castellumtól a kastélyig. A magyarországi kastélyépítés kezdetei in: Koppány 2006., 9-15. oldal

²⁷ Castellumok a késő középkori Magyarországon., in: Koppány 2006., 44. oldal

²⁸ Castellumok a késő középkori Magyarországon., in: Koppány 2006., 45-47. oldal

²⁹ Castellumok a késő középkori Magyarországon., in: Koppány 2006., 41. oldal

³⁰ Kastélyépítészet Magyarországon (Dercsényi Balázs – Kaiser Ottó – Koppány Tibor: Magyar kastélyok., Bp. 1999. 9-40.), in Koppány 2006., 220. oldal

³¹ A castellumtól a kastélyig. A magyarországi kastélyépítés kezdetei., in: Koppány 2006., 20. oldal

nélkül (erre sok írásos forrás utal), mindazonáltal az osztrák és sváb területekkel ellentétben nálunk nem került elő ennek szövege.³²

A 15. században a castellumok igen sok célra épülhettek. Így nevezték azokat a kis, katonai jellegű erődítményeket, melyeket a korszak belső háborúinak apropóján emeltek a harcoló felek. A felvidéki huszita háborúk során készült kis várak egy részét is ekként említik, de léteztek védelmi célokra castellummá erősített templomok és kolostorok is. Ebben a században is jellemzőek maradtak az ún. ostromkastélyok. Egységes terminológia nem lévén, ugyanarról az épületről a különböző oklevelek és más források gyakran írnak castellumként, fortaliciumként, néha akár castrumként is, sőt ezek keverékeként léteztek többek között a „kastély módjára épített fortalicium”, a „fortalicium módjára épített kastély” és a „fortalicium vagy kastély módjára épített nemesi lakóház” kifejezések is.³³ A század castellumait formailag három csoportba sorolhatjuk. Az első a nemesi lakóház (curia nobilitaris). Maga a lakóház néha alig különbözött egy módosabb jobbágy házától, bár néha lehetett emeletes. A ház mellett megjelentek még további épületek (cselédség lakhelyei, gazdasági épületek). Ezeket együtt vette körül a fal. Több helyen ez kiegészült tornyokkal, bástyákkal, amik valószínűleg a fal sarokpontjain és a kapu felett álltak. A második csoport esetén egy központi torony köré épült erősség. A torony lehetett szinte lakótorony méretű is. A harmadik megjelenési forma a „vár módjára épített ház” (pl. Nagytétény, Szentgyörgy). A 16-17. századi castellumok, kastélyok ezen épülettípusok közvetlen követőinek tekinthetők.³⁴

A 16. században a nagy végvárak közé a váraktól távolabbi falvak védelmére fából és földből épített kisebb palánkvárakat készítettek. E várakat az 1541-1556 közötti ún. hevenyészett várépítések időszakába lehet sorolni. Ezek nem mai értelemben vett kastélyok, de hatásuk érezhető a későbbi kastélyépületeken, többek között az ezekéhez igen hasonló fa vagy kő falakon, melyekkel a nemesi udvarházakat övezték. Zalacsányban és Molnáriban például a négy saroktornyos kialakítás is megjelent ezeken a falakon. Az udvarház maga is változott. A középkor egytraktusos, földszintes épületét a reneszánszban kétraktusos váltotta fel, általában emelettel. Egyre gyakoribbá válik a kő használata. A „kastély vagy vár módjára épített udvarházak” a középkorban a korra jellemző additív módon alakultak, ennek megfelelően festői, szabálytalan képet alkottak. A reneszánszban megjelent a szabályosság az alaprajz tekintetében is, de a védelmi jelleg megmaradt, leginkább saroktornyok formájában. *Így elmondható, hogy a kastély főúri otthon, ahol az otthonosság és a védelmi jelleg is fontos szerepet játszik.*³⁵ *E definíció alapján az Aranyosmeggyesen álló épületet leginkább kastélynak nevezhető, noha a múlt században, így legtöbb forrásomban is, leggyakoribb vele kapcsolatban a várkastély szó említése.*

A négy sarokbástyás kastélyforma a 16. század első felében, lényegében itáliai kialakulásával egy időben honosodott meg nálunk is (az első ismert ilyen Egerváron, 1569-ben készült el, és Erdélyben is megtalálható már az 1570-es évektől), ami a hazánkban tevékenykedő, a török veszély miatt behívott olasz hadmérnökök munkásságának tudható be. A típus virágkora Erdélyben az 1620-50 közötti békés időszak volt.³⁶ A forma a kialakulását követő évszázadokban is tartotta magát, a késő reneszánsz idején csupán két további elemmel gazdagodott. Az egyik a nyílások keretezései, a párkányzatok és címerkövek megjelenése, a másik az udvari árkádos loggia. (ld. még később)³⁷

³² Erődített nemesi udvarházak a késő középkori – kora újkori Magyarországon., in: Koppány 2006., 61-62. oldal

³³ Castellumok a késő középkori Magyarországon., in: Koppány2006., 44-49. oldal

³⁴ A castellumtól a kastélyig. A magyarországi kastélyépítés kezdetei., in: Koppány 2006., 20-22. oldal

³⁵ A castellumtól a kastélyig. A magyarországi kastélyépítés kezdetei., in: Koppány 2006., 24-31. oldal

³⁶ Balogh 1975., 74-78. oldal

³⁷ Biró 1943., 25. oldal

A sarokbástyákra igaz, hogy sok esetben már lakószobák voltak bennük, tehát a védelmi és a lakófunkciók összemosódtak.³⁸ A 16. század második felében sok kastély építésében közreműködtek azok az olasz mesterek, akik eredetileg a török veszély miatt lettek az országba hívva, ezzel magyarázható a sok itáliai hatást mutató, négyzetes alaprajzú, négy saroktornyos épület. Ekkoriban a védelmi szerep is fontos volt még, majdnem mindig volt árok, földsánc, néha palánk is a kastély körül, a kapu védelmét pedig kaputorony és felvonóhid látta el. A 17. században, amikor ez a forma elterjedt az országban, sokszor a belső udvaron már oszlopsoros árkádok is készültek hozzá.³⁹

Ezekről írja Balogh Jolán, hogy a Magyarországon dolgozó olasz hadmérnökök által továbbított itáliai hatás fontos szerepet játszott kialakulásukban. Magyarországon ez az épülettípus három tájegységen volt igazán jellemző: a Felvidéken, Erdélyben és a Dunántúlon. Az utóbbiak esetében a valóban olaszos négyszögletes bástyákat kedvelték, az előbbinél viszont a kerek alaprajzot, ami középkori eredetre, vagy kortárs német hatásra vezethető vissza.⁴⁰ A sok azonosság mellett a helyi jelleg is mindig megjelenik, leginkább a részletformákban.⁴¹

³⁸ H. Takács, 26-27. oldal

³⁹ Kastélyépítészet Magyarországon (Dercsényi Balázs – Kaiser Ottó – Koppány Tibor: Magyar kastélyok., Bp. 1999. 9-40.), in Koppány 2006., 227-231. oldal

⁴⁰ Balogh 1975. 94. oldal

⁴¹ A castellumtól a kastélyig. A magyarországi kastélyépítés kezdetei in: Koppány 2006., 31-33. oldal

Kettős kötődés – Erdély és Felvidék

Az aranyosmeggyesi kastéllyal kapcsolatban a forrásokban gyakran felmerül az elhelyezkedéséből adódó kettős kötődése, egyfelől az erdélyi területekhez, másfelől a Felvidék építészetéhez. Ezért a kutatásom fontos részét képezte e két terület (főként reneszánsz kori) építészetének tanulmányozása, természetesen kihangsúlyozva a kastélyépítészeti.

A védelmi építkezés kezdetei Erdélyben

Erdélyben a várépítészeti kezdetei valószínűleg a dák vár és római castrum megjelenéséig vezethetők vissza, mivel ezek ismertették meg a térség lakosságával az őrtornyból és falból álló erősségeket.⁴² Kurt Hoerdts megállapítása szerint itt a dák várak csoportokat alkottak, feladatuk pedig a fővárosba vezető út ellenőrzése volt. A várak teraszos, védőfallal illetve cölöpsorral ellátott várgyűrűkből álltak. Ezek közül a legfelső fallal övezett, saroktornyokkal védett; ez a tulajdonképpeni vár. Dáciában a római castrumok megfelelték a limes mentén végig alkalmazott formáknak és módszereknek.⁴³

A római kor után a kőből való építkezés feledésbe merült, újból csak a 13. században jelentkezett. A közben eltelt időben a föld-és palánkvárak építése volt a jellemző.⁴⁴ Az első kővárak az ország területén a nagyobb veszélyt jelentő német területek felé épültek, Erdélyben elegendőnek találtak fából készült erősségek is. II. Endre azért sem adott engedélyt itt kővárak emelésére, mert tartott tőle, hogy azok ellen fordulhatnak, így az ekkor német lovagok által épített várak csak később, I. Lajos idején épültek át kőből. A Kárpátok lábainál „várövezet alakult ki, nagy átmérőjű, egymással kapcsolatban álló várakból, melyek a völgyeket zárták el. Jellemzőek voltak még a kisebb, hegyeken épült várak is, de ezek már a 14. század környékére tehetőek, míg az előbb említettek Horedts szerint szászok betelepítése előtti időkből valók. Erdély déli határát a „gyepű elve” alapján védték. A gyepű körül épült határvárak földsáncok voltak, gerendaerősítéssel.⁴⁵

A 13. században a tatárjárás következtében rengeteg új kővár építése kezdődött meg az országban, így Erdély területén is.⁴⁶ (Bár nem ezek voltak Magyarország első kővárai, mint azt sokan tévesen gondolják.)⁴⁷ Ezzel kapcsolatban feltehető a kérdés, hogy az erdélyi várak jellegzetes alaprajzi kialakítására a helyi várépítészeti hagyományok, vagy az európai belsőtornyos várak hatottak-e.⁴⁸ Erdélyben nagyon erős hagyománya lett a középkor stílusainak, a romanika hatása minden azt követő korban érezhető maradt. A gótika is lassan múlt el, ennek ellenére egyetlen gótikus vár maradt meg a térségben napjainkra is, Vajdahunyad vára.⁴⁹

Reneszánsz Erdélyben

A reneszánsz stílus hazája Itália. Egyes kutatók szerint a magyar-olasz művészeti kölcsönhatás már az Árpád-kortól jelen volt, és Biró József szerint „jól ismeretes, hogy egyetlen ország s nép sem fogadta be hamarabb és szívesebben az új stílust, mint a magyar.”⁵⁰

A reneszánsznak hazánkban három, egymástól földrajzilag és építészetiileg is elhatárolható ága alakult ki, melyben az ország három részre szakadása nagy szerepet játszott. Ez a három terület a Dunántúl, a Felvidék és Erdély. A stílus jellegzetességei nem csak területi alapon, hanem

⁴² B. Nagy 1973., 12-13. oldal

⁴³ Gerő, 110. oldal

⁴⁴ B. Nagy 1973., 12-14. oldal

⁴⁵ Gerő, 114. oldal

⁴⁶ B. Nagy 1973., 16. oldal

⁴⁷ Gerő, 115. oldal

⁴⁸ B. Nagy 1973., 13. oldal

⁴⁹ Biró 1943., 23-26. oldal

⁵⁰ Biró 1989., 73. oldal

kronologikusan is rendszerezhetők. Megkülönböztethetünk kora- és késő reneszánsz művészetet. A kora reneszánsz idején a legmarkánsabban a firenzei hatások befolyásolták a stílust, de a késő reneszánsz első szakaszára, kb. 1530-40 körül, a felső-olasz hatásoké lett a vezető szerep. A 17. század volt a késő reneszánsz virágkora, addigra az erőteljes helyi jelleg, a „magyar elemek” mindenhol kifejlődtek. Ekkorra a művészeti mintát már a nemesség udvarai, kúriái jelentették az országban a királyi udvar helyett, hiszen a királyi központ lényegében megszűnt az országban.⁵¹

Erdélyben szórványos emlékek már igen korán megjelennek⁵², ennek ellenére az új stílus csak lassan tudott teret nyerni, köszönhetően az erőteljes középkori hagyományoknak,⁵³ de végül itt alakult ki a „renaissance legmagyarabb változata”⁵⁴. Balogh Jolán szerint az erdélyi reneszánsz Geréb László püspöknek köszönhetően indult útjára, aki Hunyadi Mátyás unokaöccse volt.⁵⁵ Magyarország központi részével ellentétben Erdélyben nem a firenzei, sokkal inkább felső-olasz és lombard hatású reneszánszról beszélhetünk.⁵⁶

Erdélyben a korszak során többé-kevésbé végig megvolt az, ami a Dunántúlról és a Felvidékről hiányzott, az egységes irányító központ, vagyis a fejedelmi udvar, amely a művészetek, így az építészet alakulásának is irányt tudott mutatni.⁵⁷

A 16. század elején az új stílus emlékei csak szétszórta, egymástól lényegében függetlenül jelentkeztek. Az 1730-40-es évektől válik definiálhatóvá a folyamat két legjelentősebb irányító tényezője, az olasz építőmesterek, akik a főúri, fejedelmi udvarokhoz csatlakoztak (őket a korszakban „fundálóknak” nevezték), és a kolozsvári kőfaragó iskola. Ennek tevékenysége nagy részletességgel nyomom követhető körülbelül 150 éven keresztül⁵⁸, sok kőfaragó neve is ismert, például Diószegi Péter, Végh Lőrinc, Barassai János, Viczei András stb...⁵⁹ Az első erdélyi reneszánsz emlék is Kolozsvárról származik, 1471-ből. Eleinte csak részletformákról, díszítményekről beszélhetünk, a teljes szerkezetek átvétele csak a 16. századtól figyelhető meg. A 16. század közepétől kezdve megfigyelhető a kolozsvári reneszánsz stílus alakulása, mely eleinte díszitettebb, majd egyszerűbb, de sokkal inkább helyi jelleget mutat. A század végén már a késő-reneszánsz hatása is érezhető. A kolozsvári kőfaragó iskola jelentőségét mutatja, hogy a fejedelmi építkezésekhez innen hívtak kőfaragókat, vagy szállítottak kész faragványokat.⁶⁰ A kőműves mesterség ebben a korban alapvetően két változatra differenciálódott. A kő finom megmunkálásához értettek a „lapicidac (kő-művesek)”, míg a falak, boltozatok felépítéséhez a „murariusok”.⁶¹

A 16. században Erdély területére több okból is érkeztek olasz építőmesterek: egyrészt Zápolya János részben olasz származású felesége, Izabella révén, illetve Budáról áttelepülve, másrészt Castaldo seregével. Szintén jellemezte a korszakot a lengyel és az erdélyi reneszánsz építészet folyamatos kölcsönhatása (például Petrus Italus miatt). Báthori István uralkodása alatt újabb olasz mesterek érkeztek a fejedelem hívására, és a fejedelmi udvar is olasz mintára rendezkedett be. Ezután az építőtevékenység lelassult, és csak a 17. században, Bethlen Gábor idején vett újabb nagy lendületet.⁶² Ekkoriban főleg a világi építészet indult virágzásnak, fejedelmük

⁵¹ Balogh 1964., 214. oldal

⁵² Balogh 1934., 130. oldal

⁵³ Biró 1989., 73. oldal

⁵⁴ Balogh 1964., 233. oldal

⁵⁵ Balogh 1964., 200. oldal

⁵⁶ Balogh 1934., 129. oldal

⁵⁷ Balogh 1964., 215. oldal

⁵⁸ Balogh 1934., 137. oldal

⁵⁹ Geró, 432. oldal

⁶⁰ Balogh 1934., 144-145. oldal

⁶¹ Balogh 1985., 255. oldal

⁶² H. Takács, 22.-23. oldal

példáját követve a nemesség is udvarházak és kastélyok építésébe kezdett, vagy régebbieket újíttott fel, bővített. Bethlen anyagilag is támogatta az ilyen jellegű tevékenységet, sőt rendeleteket hozott az építészet fellendítése érdekében.⁶³ I. Rákóczi György uralkodása alatt folytatódott a folyamat.⁶⁴ Nem véletlenül mondják, hogy a Bethlen-Rákóczi kor volt „a fejedelmi Erdély építőművészetének fénykora”⁶⁵. Mindkét fejedelem udvarában találkozhattunk olasz fundálókkal,⁶⁶ de a 17. századtól Erdélyben már magyar fundálók is vannak.⁶⁷ A század során igazi erdélyi reneszánsz stílus alakult ki, egyrészt az olasz formák helyi jellegűvé, másrészt a gótikus formák reneszánsz felfogásúvá alakításával.⁶⁸ Az Apafi-korszakban már kevésbé volt békés a helyzet a területen, a belső harcok, német és török portyák miatt még mindig szükségét érezték lakhelyeik védhetővé tételének, így a négy saroktornyos forma annak ellenére is jellemző maradt, hogy nyugaton már barokk „mulató kastélyok” épültek.⁶⁹

Tehát a reneszánsz a középkor stílusaihoz hasonlóan hosszú életűnek bizonyult. Ezt több tényező is elősegítette. Legnagyobb mértékben az, hogy ebben az időszakban Magyarország három részre szakadt, és a Török Birodalom Erdély és Nyugat-Európa közé ékelődött. Ezzel egyrészt elhatárolta a területet a nyugton terjedő barokk idő előtti benyomulásától, másrészt a keleties formavilág is beszivárgott az antik formák közé.⁷⁰ Ezen kívül közrejátszott még az, hogy ekkoriban az Erdélyi Fejedelemséget nem nagy uralkodócsaládok tagjai vezették, hanem helybéli, kisebb nemesi családok, ami még inkább elősegítette az elszigetelődést,⁷¹ továbbá az erős hagyománytisztélet, mely e területet mindig is jellemezte. Biró József szerint a reneszánsz ilyen erőteljes jelenléte ezen a területen részben a humanizmus és az Erdélyben ekkoriban igen megerősödő protestantizmus rokon szemléletével is magyarázható.⁷²

A 18. század stílusa már szinte egész Európában a barokk volt, bár a váltás a korstílusok közt természetesen nem jellemezhető egy éles határvonallal, hiszen a cinquecento és a barokk sokáig élt egymással párhuzamosan más területeken is.⁷³ Ám Erdélyben a reneszánsz sajátos, helyi jellegű változata alakult ki, melyet áthatnak a magyar népi motívumok, és a barokk áramlatok igen kevésbé érintettek meg. Ezt nevezték erdélyi virágos reneszánsznak⁷⁴, és ez határozta meg a művészeteket a 17. században, sőt még a következő század elején is. A 18. században ez a virágos reneszánsz két ágra bomlik, a „kolozsmegyeire” és a „székelyföldre”⁷⁵, de ez már kívül esik azon az időszakon, amikor az aranyosmeggyesi kastélyon építkezések zajlottak.

Reneszánsz a Felvidéken

A felvidéki reneszánszról szóló források sokszor nagyon eltérő dolgokat állítanak a stílusról, sőt a vizsgált terület határai sem egyeznek meg. A források időrendbe állításával nem csak a reneszánsz helyi változatának, hanem az utókorban kialakult képnek a fejlődését is megfigyelhetjük.

⁶³ Balogh 1934., 149. oldal

⁶⁴ H. Takács, 22.-23. oldal

⁶⁵ Biró 1943., 46. oldal

⁶⁶ Balogh 1934., 149. oldal

⁶⁷ Gerő, 430. oldal

⁶⁸ Balogh 1964., 200. oldal

⁶⁹ H. Takács, 22-23. oldal

⁷⁰ Biró 1989., 76. oldal

⁷¹ Csabai

⁷² Biró 1989., 76. oldal

⁷³ Csabai

⁷⁴ Köpeczi., 949-951. oldal

⁷⁵ Balogh 1934., 155. oldal

Mindenképpen helytálló állítás azonban, hogy a Felvidéket a korban más hatások is érték, mint az ország egyéb részeit. A terület politikai és földrajzi értelemben is közelebb állt a Habsburg Birodalomhoz, mint Erdély.⁷⁶

A 19. és 20. század fordulóján több kutató szilárdan hitt abban, hogy a felső-magyarországi reneszánsz kialakulásában a lengyelországi reneszánsz meghatározó szerepet játszott. Ezen kívül ők Felső-Magyarország alatt itt csak Szepes és Sáros megyéket értették, ami későbbi kutatók szerint hiba. E területek stílusára elterjedt megnevezés a „felső-magyarországi pártázatos reneszánsz”. Annak ellenére, hogy a Felvidék más részein, és Magyarország más tájain is találhatóak pártázatos épületek, azok, és e két megye pártázatai közt Balogh Jolán szerint nincs összefüggés. Míg a többi területen a formát német hatásokra lehet visszavezetni, itt felső-olasz hatásokról beszélhetünk.⁷⁷ Mégis, e szepes-sárosi reneszánsznak van kapcsolata az aranyosmeggyesi kastéllyal. Az aranyosmeggyesi és a pácini kastély kapcsolatáról H. Takács Marianna azt írja, hogy „...egy-egy elemében leginkább az 1630 körüli, Lónyay-féle átépítés formáját őrző Aranyosmeggyeshez hasonlít.”⁷⁸ Balogh Jolán pedig megemlíti, hogy a pácini kastély azért kivételes, mert egyike azon kevés példáknek, ahol a szepes-sárosi stílus e két megyétől távolabb, mintegy „importként” jelentkezik.⁷⁹

Először az 1800-as években dr. Pasteiner Gyula jelentette ki, hogy a felső-magyarországi reneszánsz Lengyelországból terjedt szét, és állítását arra alapozta, hogy a stílus első emlékei a területen a Szepességből, a lengyel határ közeléből származnak, és még Divald Kornél is ezen a véleményen volt a 20. század elején.⁸⁰

A lengyel király a 16. század során honosította meg a reneszánsz stílust udvarában. Az új stílus először a városi polgárság házáin terjedt el, onnan vették át a kastélyok építetői. Nálunk viszont először a kastély-és várépítészetben jelentkezett, és onnan hódította meg a városokat is.⁸¹ Ezt a különbséget később Balogh Jolán már annak bizonyítékául emeli ki, hogy a lengyel hatás valójában nem állt fenn ilyen meghatározó formában.⁸² Lechner Jenő is ellenérveket vonultat fel, és felhívja a figyelmet arra, hogy ez a stílus nem jelentkezett korábban Lengyelországban sem, mint nálunk, és „nem speciálisan lengyel”, hiszen olasz mesterektől származik. Szerinte a stílus alakulása végigkövethető Itáliától a Felvidékig és Lengyelországig, illetve Erdélyig is, hozzátevé, hogy a legrégebbi lengyel és magyar emlékek egyidősek. Állításának alátámasztását látja továbbá abban, hogy a felvidéki reneszánszban megjelenő keleties színezet a török közelsége folytán az önálló fejlődés bizonyítéka, csakúgy, mint a stílusba bekerülő népies formák. Összességében a lengyel emlékekből hiányolja az egyöntetűséget, és a nemzeti jelleget, amit ellenben a Felvidéken megtalálni vél.⁸³

A Felvidék területén belül a különböző vidékeken is más-más fejlődési vonal megy végbe, mert bár mindegyik alapja a reneszánsz formakincs, nem ugyanazt emelik ki, és nem ugyanaz a lokális hatás éri a felhasznált elemeket. A motívumok eredetét tekintve Balogh Jolán szerint a szerkezetek olasz, a díszítőmotívumok pedig részben olasz, részben német kötődésűek, és a Jagelló-kor stílusának maradványai is szerepet kaptak a fejlődésben, de „mind összbenyomásában, mind részleteiben sajátos jellegű helyi művészet fejlődött ki”. Megállapítja továbbá, hogy a felvidéki reneszánsz stílus jellegzetességei már kialakultak a 16. században, a 17.-ben pedig már csak továbbfejlődtek.⁸⁴

⁷⁶ H. Takács, 85. oldal

⁷⁷ Balogh 1934., 227. oldal

⁷⁸ H. Takács, 107. oldal

⁷⁹ Balogh 1934., 227. oldal

⁸⁰ Divald 7. oldal

⁸¹ Divald 7. és 9. oldal

⁸² Balogh 1934.

⁸³ Lechner, 398. oldal

⁸⁴ Balogh 1934., 230. oldal

Erdélyi kastélyok

Erdélyben Bethlen Gábor és I. Rákóczi György uralkodása idején fellendült az építészet. Alapvetően „castallumok”, erődített főúri otthonok, és „castrumok”, várak épültek. Természetesen a kettő átfedésben állhat egymással, nem mindig egyértelmű az adott épületek besorolása.⁸⁵ Ezen kívül a történelmi változások során az épületek védelmi szerepe egyre csökken, ellenben a lakhatóság és a kényelem igénye nő, és ennek kielégítése egyre összetettebb feladattá válik. Mindemellett fontos maradt a reprezentatív megjelenés megőrzése is.⁸⁶

Az erdélyi reneszánsz idején az építészeté volt a vezető szerep, ám az épületszerkezetekben a középkori formák dominálnak, és az új stílus eleinte leginkább a díszítményekben jelenik meg.⁸⁷

A reneszánsz a területen a világi építészetben sokkal hangsúlyosabban jelentkezett, mint a szakrálisban.⁸⁸

Erdély kastélyépítészetében a legjellemzőbb forma a szabályos, gyakran négyszög alaprajzú, zárt, négy sarokbástyás épület.⁸⁹ Balogh Jolán több művében is kifejti, hogy ez a kialakítás a felső-olaszországi kastélyok jellemző szerkezete, így ennek megjelenése Magyarországon és ezen belül Erdélyben is a szoros kapcsolat bizonyítéka.⁹⁰ A „villa bastionata” formát először valószínűleg Francesco di Giorgio Martini vázlatai közt lehetett fellelteni. Baldassare Perruzzi rajzai közt pedig találhatóak olyanok, amelyeken ez a négy sarokbástyás kastélyforma a belső udvarán arkádokkal jelenik meg, éppen úgy, ahogy az a magyarországi várkastélyok esetén megszokott volt. Sebastiano Serlio tervezett olyan épületet, ahol egy négy sarokbástyás kastélyt azonosan kialakított külső erődítésöv vett körül, és ez szintén hazánkban is megfigyelhető forma, ilyen volt többek között az aranyosmeggyesi kastély is.⁹¹

A fent leírt kastélytípusnak hazánkban két változata terjedt el, a kisebb esetén egyetlen tömör épületmaghoz csatlakoznak a sarokbástyák, a nagyobb épület négyszögletes udvart fog közre. Az utóbbinál általában jellemző volt a főhomlokzat közepén emelkedő, legtöbbször nyolcszögletes kaputorony.⁹² Egyes kutatók a kaputornyok kialakításában párhuzamot látnak a kerített városok templomainak tornyaival, amely a tulajdonos hatalmát és erejét hivatott kifejezni.⁹³ De ezeknek nyilván védelmi funkciója is volt, hiszen körben, minden irányban lehetett figyelni belőlük. Sokszor nyári házat alakítottak ki rajta, ami már inkább a szórakozáshoz, mint az örökösökhöz kapcsolódott.⁹⁴ A sarokbástyák alakja a hengeres, vagy sokszög alaprajzú volt,⁹⁵ a térség éghajlatának megfelelően meredek hajlású tetővel. A legjellegzetesebb bástyaforma a kifelé megnyújtott négyszög, ami alaprajzi formájában „rejtetten” ötszöget alkot, ez figyelhető meg pl. Aranyosmeggyesen is a nyugati homlokzat két bástyájánál. Ez a forma lényegében az ó-olasz bástyarendszerhez köthető, így védelmi célokra is alkalmassá teszi a kastélyt. Balogh Jolán felveti, hogy a sokszög alaprajzú bástyák (öt-, hatnyolcszög) kialakulásának helye akár Erdély is lehet, mert másutt csak elszórtan egy-egy ilyen emlék áll, míg itt igen gyakoriak az így épített kastélyok.⁹⁶ De az ilyen bástyák védelmi szerepe mégis viszonylag csekély volt, mivel a kialakításuk, függetlenül attól, hogy milyen alaprajzon

⁸⁵ Biró 1943., 46. oldal

⁸⁶ B. Nagy 1970., 114. oldal

⁸⁷ Biró 1989.; 76-77. oldal

⁸⁸ Biró 1989., 77. oldal

⁸⁹ B. Nagy 1970., 24. oldal

⁹⁰ Balogh 1964., 233. oldal

⁹¹ Balogh 1975., 60-70. oldal

⁹² Biró 1943.; 46-47. oldal

⁹³ Kovács, 85. oldal

⁹⁴ B. Nagy 1973., 36. oldal

⁹⁵ Biró 1943., 23. oldal

⁹⁶ Balogh 1975., 98. oldal

épületek, a bennük alkalmazott kis tűzerejű fegyverek esetén nem okozta azok hatékonyságának számottevő növekedését.⁹⁷

Jellegzetes reneszánsz elem az árkád. Ez a várak és kastélyok belső udvarán tornácként jelenik meg. (A forma még a városi házak szűk udvarain sem idegen.) A 17. században, ahol már nem jelentett különösebb veszélyt, még a homlokzat megnyitására is felhasználták. Az árkádok arculatát legszembetűnőbben oszlopai kialakítása befolyásolja. Leggyakoribb a toszkán oszlop, de kialakulnak a helyi formák is, például a korinthuszi oszlopok különféle változatai, illetve az orsó alakú oszlopok. Az arányok az eredeti mintákéhoz képest nyomottabbá, az oszlopok zömökebbé válnak. A 17. században már nem csak oszlopokat, hanem pilléreket is alkalmaznak. Az árkád a barokkban sem halt ki, és lassan sajátos magyar motívummá vált, a népművészetben is visszaköszönt. Az árkádot, mint díszítőmotívumot is alkalmazták, akár vakárkádként is, leginkább várak kaputornyán, templomtornyokon és harangtornyokon. Ez a koronázódíszként való felhasználás a faépítészetbe is átfolyt.⁹⁸

A loggia, mely az itáliai reneszánszban is igen jellemző elem, Erdélyben sem tekinthető előzmény nélkülinek, hiszen a térség népi építészetében régóta jelen volt a fából készült tornác.⁹⁹

A reneszánsz épületeinkre az egész országban, így Erdélyben is jellemzőek a nagy, sima homlokzati felületek, melyek tagolását egyedül a nyílászárók jelentik, gazdagabb építészeti kiképzés pedig legfeljebb ezek keretezésein jelenik meg. Látszatarchitektúrát a kora barokkig nem alkalmaznak.¹⁰⁰

A nyíláskeretek, címerkövek faragványai szinte a reneszánsz első jelei voltak Erdélyben. A faragványok változásain lekövethetőek a stílus változásai, a helyi hatások integrálódása az olasz motívumokba. Sokszor egy épületen belül több korszakból való keretezések is előkerülnek. Ezeken a díszítőelemeken gyakoriak a feliratok is, melyek eleinte latin nyelvűek, de ahogy a magyar kőfaragók munkássága egyre meghatározóbb lett, a feliratok egy része is magyar nyelven íródott már.¹⁰¹

Szintén olasz mesterektől származott a pártázatos építéstílus megjelenése is. Ez a közép- és kelet-európai országokban csak a reneszánsz késői szakaszában, a 16-17. században jelentkezett. Mint a legtöbb átvett forma, ez is területenként eltérő, helyi jelleggel fejlődött tovább, B. Nagy Margit szerint nem lehet „szoros kapcsolatba” hozni ezeket más országok hasonló emlékeivel. Feltételezhető a középkori várak mellvédjének a forma alakítására gyakorolt hatása, valamint az ekkoriban hangsúlyosabban jelentkező keleti kultúra befolyása is. „A pártázatos építkezés elterjedése nálunk Bethlen Gábor nevéhez fűződik.”, illetve „a pártázatos, a korbelti nyelv szerint „olasz fokos” stílus kiindulópontja a gyulafehérvári fejedelmi palota volt” [Erdélyben] – írja B. Nagy Margit¹⁰². „Összeírásanyagunkból azonban kitűnik, hogy pártázatos díszű, azaz „olaszfokos” kastély annak idején több volt, mint ahogy a töredékes emlékműanyag alapján gondolnók, s ha nem feledkezünk meg hasonló modorú templomvárainkról sem, akkor a pártázatos stílus jelentkezését nem foghatjuk fel véletlenszerűnek.”¹⁰³ Azonban az olaszoktól átvett forma nem az erdélyi időjárási viszonyokhoz volt kitalálva, így sokszor megesett, hogy az így készült épületekről az olaszfokokat elbontották, és magas tetőket építettek helyette. Így konkrét emlék híján csak feltételezésekre és analógiákra támaszkodhatunk a pártázatok pontos formáját illetően. B. Nagy Margit úgy véli, az olasz fundátorok hatására az olasz területeken kedvelt könnyű, csipkés pártaformák honosodtak meg,

⁹⁷ Kovács, 84. oldal

⁹⁸ Balogh 1964., 244. oldal

⁹⁹ Biró 1943., 25. oldal

¹⁰⁰ Balogh 1964., 219. oldal

¹⁰¹ Balogh 1934., 144-145. oldal

¹⁰² B. Nagy 1970., 61. oldal

¹⁰³ B. Nagy 1973., 39. oldal

és „a pártázatos homlokzatokat valószínűleg törpegalériával, esetleg külső falfestéssel, színes sgrafittóval is díszíthették”, továbbá kiemeli, hogy országunkban az összes megmaradt emléken megvan a pártázat alatt a vakárkádor.¹⁰⁴ A pártázatot viselő épületek esetén is két alaptípus figyelhető meg, amikor a lakóépület tetején fut végig, illetve amikor a külső falak tetejére kerül a díszítőelem.¹⁰⁵ Az aranyosmeggyesi kastély esetén talán az előbbiről volt szó... (ld. még: később)

A reneszánsz nem csak az építészetben mutatta meg hatásait, a békésebb idők és a társadalmi változások az épületek kényelmével, otthonosságával szemben is megnövelték az igényeket.¹⁰⁶

A szabályos alaprajzon épült kastélyok lehetőséget adtak egymásba nyíló térsorok kialakítására, melyek esetén sokszor a berendezés és a színek hangulati egységére is törekedtek. A sarokbástyákban, miután védelmi funkciójuk egyre kevésbé volt, boltozott, centrális jellegű helyiségek jöttek létre.¹⁰⁷ Ez a centralitás kapcsolatban állt a reneszánsz eszmékkel, a kor Erdélyében sok bástyaszoba és kaputoronyban lévő terem készült így.¹⁰⁸ Erre kiváló példa az aranyosmeggyesi kastély kaputornyának második emeletén kialakult nyolcszögletű terem is.

A kastélyok, udvarházak általában kétszintesek voltak, melynek emeletén található a család lakrésze és a reprezentációt szolgáló termek, alul pedig a kiszolgálóhelyiségek. Kiemelt szerepe volt a „palotának”, vagyis nagyteremnek, ami az ilyen épületek központi részét jelentette. Legtöbbször e mellett voltak a ház urának és asszonyának lakrészei, vagy a vendégek számára fenntartott szobák. Gyakori elem volt a nagyteremben a „muzsikálókórus”, mely a zenekar fából készült helye volt összejövetelek alkalmával.¹⁰⁹ Az interieurök legszembevetőbb elemei a faragott nyíláskeretezések voltak. A terek lefedésének tipikus erdélyi reneszánsz módja a kazettás famennyezet, gyakran gazdag aranyozással. Ezek miatt terjedt el az „aranyospalota” illetve „aranyasház” elnevezés az ily módon lefedett nagytermekre, többek között Aranyosmeggyesen is. Ahol a nagyobb terhelés indokolta – pincék, földszinti helyiségek -, illetve a sarokbástyák szobáiban boltozást alkalmaztak. Igényes terekben reneszánsz párkányzattal és faragványokkal díszített kandallók egészítették ki a berendezést a színes kályhák helyett. A korszakban a padlók kiképzésével keveset törődtek, általában „palotatégla” burkolatot alkalmaztak, ritkábban díszesebb formájú téglákkal kiegészítve. Szőnyeget is csak a fejedelmi udvarban találhattunk. Megnövekedett az igény a természetes megvilágításra is, ehhez az ablakok méretének növelése elengedhetetlen volt. A földszinten ez a „cifra” ablaknyílások megjelenését eredményezte. Az ablakokba ólomüveget, ritkán kristályüveget, alárendelt helyiségeknél papírt tettek. A kastélyok szobáinak további díszítésére esetenként freskókat készítettek, vagy faliszőnyeget akasztottak fel, néha majolikalapokkal burkolták a falakat. A faliszőnyegek például jelentős értéket képviseltek a korban. A bútorok megmunkáltsága is a tulajdonos rangját, gazdagságát reprezentálta. A berendezés módja nem változott a gótikához képest, a bútorokat a falak mellé helyezték el. A reneszánsz bútorokat túlnyomórészt fából készítették, sokszor architektonikus elemekkel tagolták, jellemző volt a lapos faragás, vagy intarzia díszítés.¹¹⁰ Sajnos az általam vizsgált aranyosmeggyesi kastély berendezésével kapcsolatban elenyésző mennyiségű információ állt rendelkezésemre. Annyi bizonyos, hogy két szobájában méltán híres freskók voltak, melyeknek mára nem maradt semmi nyoma, még foton sem. Ezekről B. Nagy Margit így ír: „A fejedelmi példaadás az udvarhoz közel állók körében sem maradt hatástalan, s itt-ott követőkre is talált... Lónyai Zsigmond aranyosmeggyesi kastélyában a Paradicsom szoba falképén állatalakok, a Parnasszus szobáén

¹⁰⁴ B. Nagy 1970., 62. oldal

¹⁰⁵ B. Nagy 1970., 60-72. oldal

¹⁰⁶ B. Nagy 1970., 85-86. oldal

¹⁰⁷ B. Nagy 1970., 86-90. oldal

¹⁰⁸ Balogh 1975., 99. oldal

¹⁰⁹ B. Nagy 1970., 86-90. oldal

¹¹⁰ B. Nagy 1970., 101-150. oldal

nimfák voltak.”¹¹¹ Ismeretes még az is, hogy e kastélyban voltak kárpitok is, melyeket a kor Erdélyében csak a főnemesség engedhetett meg magának. Ez szintén B. Nagy Margit művében hangzik el: „A kárpitok megbecsülésére vall Lónyai Zsigmond 1648-as végrendeletének az a része, amelyben kéri örökösait, hogy az aranyosmeggyesi kastélyát ne fosszák meg a kárpitoktól, hanem hagyják a helyükön őket.”¹¹²

Kastélyépítészet a Felvidéken

A kastélyok és udvarházak építetői a Felvidéken is a főnemesség tagjai voltak. Ezen épületekről általában elmondható, hogy a városi polgárság művészete, Bécs, az osztrák tartományok és a vándorló, leginkább külföldi mesterek hatása a díszítések, nyílászervek, kandalló és oszlopdíszek terén látványos. Ugyanakkor a pártok és vallási felekezetek összecsapásai, majd a törökökkel, később az erdélyi fejedelmekkel folytatott harcok miatt a védelmi jelleg az épületek külsejében, alaprajzi elrendezésében mindig jelen volt. Itt a követendő mintát a királyi várakon dolgozó hadmérnökök munkássága adta.¹¹³ Ahogy Divald Kornél megfogalmazta: „Felsőmagyarországon sokkal viharosabb idők jártak akkor, méginkább a következő században semminthogy főurainknak a biztos védelmet nyújtó várak elhagyására kedvük támadhatott volna.”¹¹⁴

A kis kastélyok, kúriák formái itt is igen hasonlóak az ország más területein épült rokonaikéhoz. A legkisebb változat a négyszögletes, emeletes épülettömb udvar nélkül, melyekhez később tornyokat, bástyákat építettek. A homlokzataikon idővel árkádok és loggiák jelentek meg. A 16. században kialakult udvarháztípusok természetesen tovább élnek a 17. században, újabb épületek is követik a „klasszikus nagybiccei típust” (ld. később).¹¹⁵ Megemlítendőek még a várak és kastélyok „nyári házai”, „felházai”. Ezek a kaputornyokra fából készített építmények voltak, és nyomaik már csak írásos feljegyzésekben találhatóak meg.¹¹⁶

A várakról és kastélyokról itt is elmondható, hogy alaprajzi elrendezésüket elsősorban földrajzi tényezők befolyásolták, így hegyes vidékeken a szabálytalan, míg sík vidékeken a szabályos alaprajz a jellemző. Ez utóbbi esetén a Felvidéken is a négy sarokbástyás elrendezés a leggyakoribb, ám itt a Dunántúllal és Erdéllyel szemben a középkori hagyományok és a német befolyás nyomán a kör alaprajzú saroktornyok terjedtek el, nem a szögletesek. (Bár a hengeres toronynak is volt itáliai hagyománya is.)¹¹⁷ Azt azonban hozzá kell tenni, hogy az osztrák és német példákhoz képest nálunk az arányok és a tömegeloszlás megváltozott: a bástyák szélesek és zömökek, lényegében „bástya jellegűbbek”, szemben az előbb említett országok „torony jellegűbb” építményeivel. Bár kevésbé jellemző, mint a szögletes bástyás kialakítás, mégis Erdély területén is találkozhatunk ilyen felvidéki hatású kastélyokkal, de a forma itt is kicsit helyivé alakul, a bástyák egymáshoz közelebb kerülnek, így a vertikális nagyobb hangsúlyt kap.¹¹⁸ A várépítések fő mozgatórugója itt is a törökök elleni védekezés volt, a meglévő várak védelmi rendszereit az új találmányokkal erősítették, és sokszor a kapcsolódó lakóépületeket is átépítették a reneszánsz szellemében.¹¹⁹

A legszembeötlőbb, legjellegzetesebben felvidéki (és lengyel) reneszánsz elem az épületek oromzatának pártázatos díszítése, mely egyaránt jellemezte a városi lakóházakat, a templomok tornyait, illetve a haranglábakat, és a kastélyokat is. Az időjárási körülmények által megkövetelt

¹¹¹ B. Nagy 1970., 103. oldal

¹¹² B. Nagy 1970., 103. oldal

¹¹³ H. Takács, 88. oldal

¹¹⁴ Divald, 16. oldal

¹¹⁵ H. Takács, 105. oldal

¹¹⁶ Balogh 1964., 244. oldal

¹¹⁷ Balogh 1964., 225. oldal

¹¹⁸ Balogh 1975., 94. oldal

¹¹⁹ Balogh 1964., 223. oldal

nyeregvetők a kor véleménye szerint nem mutattak kellő művészi értékeket, ami a homlokzat ezen „lokális jellegű” kialakítását vonja maga után. Divald Kornél szerint ez legközelebbi rokonságot a középkori olasz erődítmények oromzataival, és az amúgy is erős középkori gyökerekkel rendelkező Velence kora reneszánsz épületeivel mutat, ezen kívül közvetlen előzményei lehetnek a Lengyel- és Magyarországon a 15. században egyaránt jellemző csúcsíves oromfalak is.¹²⁰ A pártázatok kialakulását viszont nem tekinti „lokális jellegnek” Lechner Jenő, aki szerint a formát „első kézből, közvetlenül olasz területről importáltuk”. Továbbá felhívja a figyelmet, hogy ez az arkaturás tetőkiképzés nem a vidékre jellemző speciális forma, mert nyomai megtalálhatók Ausztriában és Csehországban is.¹²¹ H. Takács Marianna is úgy véli, hogy a későgotikus épületek attikáját használva a lőrés elrejtésére az észak-olasz mesterek vezették be a szerkezet alkalmazását.¹²² („[A pártázatos építési mód] a Szepességen és Sároson kívül jelentkezik Erdély és Magyarország határán (Pácin, Aranyosmeggyes), de felbukkan mélyen bent Erdélyben is (Gyergyószárhegy, Töröcsvár).”¹²³) Ám Balogh Jolán kiemeli, hogy szepes-sárosi pártázat bonyolultabb a megszokottnál. A 17. századtól kezdve megjelenik rajta a vakárkados fríz. További jellegzetességei a villás illetve aedikulás pártaformák, és a színes sgrafitto festés.¹²⁴ Például a fricsi kastély pártázatos oromzatát díszítő fülkékben több mint 150 színes, nagy gonddal készített emberalakokat és növényi ornamentikát ábrázoló sgrafitto-festés volt.

A belső terekben és boltozatokon néhol stucco-díszeket alkalmaztak, de az abban az időben még nem volt nagyon elterjedt.¹²⁵

A reneszánsz formák a pártázatokon kívül a nyílászárókon is megmutatkoznak. Sok helyen előfordulnak a kettős és hármas nyílású félköríves ablakok, amik lombard hatásúak, és a 16. századi érett reneszánsz jeleként értékelhetjük őket. (Ezek a reneszánsz elterjedésének minden magyar területén, így Erdélyben és a Dunántúlon is megtalálhatóak.)¹²⁶ A nyílászárók frízeit és az oromzatokat gyakran gazdagon díszítik, jellemzőek a delfinek, a virágos és rozettás díszek.¹²⁷

A kapuk formáit tekintve egyaránt sok a félköríves és a gyámkövek által alátámasztott vízszintes párkányos forma. A késő reneszánszban elterjedt a rusztikás és az aedikulás kapu is. A homlokzatokon nem jelenik meg látszarchitektúra, a sima falak legjelentősebb díszait a nyílászárók jelentik, egyes esetekben a koronázó párkány és a bástyák éle, melyet néha rusztikás szegéllyel emelnek ki.¹²⁸

Az építkezések irányítói között sok olasz várépítőt, kőművest, kőfaragót találunk, de a 17. század során a magyarok is egyre több teret kapnak.¹²⁹

Erdélyhez is több szállal kapcsolódik a Felvidék építészete, leginkább a keleti oldalon és a Partiumban. Ám itt is fontos eltérések voltak, hiszen Erdélyben sokkal kisebb volt a különbség a főurak és a köznemesek között, mint Észak-Magyarországon, mivel az előbbiben nem jellemző latifundiumok az utóbbiban jelen voltak. A Felvidék fejlődésére az ércbányászat, és az ennek következtében megerősödött bányavárosok és megélénkülő pénzforgalom is hatott.¹³⁰

A 17. században Erdélyhez képest itt nagyobb nyugalom volt, köszönhetően a nagyjából egységes Habsburg kormányzásnak. Ám így sincs a Felvidék számára olyan fejlett művészettel

¹²⁰ Divald, 8-9. oldal

¹²¹ Lechner, 397-399. oldal

¹²² H. Takács, 113. oldal

¹²³ H. Takács, 113. oldal

¹²⁴ Balogh 1964., 227. oldal

¹²⁵ Divald, 39. oldal

¹²⁶ Balogh 1964., 224. oldal

¹²⁷ Balogh 1964., 227. oldal

¹²⁸ Balogh 1964., 224-225. oldal

¹²⁹ Balogh 1964., 231. oldal

¹³⁰ H. Takács, 85-86. oldal

rendelkező központ, mely követendő példát szolgáltatathatna. Így eleinte a túlnyomórészt olasz vándorló, vagy városi mesterek, később a lengyel, majd a század végére már egyre gyakrabban magyar építők, kőművesek alakítják a kastélyépítészetet.¹³¹

A Felvidék területe sem egységes, jól láthatóan szétválik a nyugati és keleti befolyásoltság alatt álló rész. A Habsburgokhoz közelebb eső területen hat az osztrák kultúrkör, megfigyelhető a korabarokk megjelenése. Keleten főleg a Rákócziak, a Thökölyek és a Báthoryak építkeznek, és egyre nő Erdély hatása. Annál is inkább, hogy a történelem alakulása során ez az országrész kezd a nemzeti törekvések központjává válni. Ez hatott a művészetekre is, itt a barokk helyett még mindig a késő reneszánsz formák uralkodtak. Ezek a zárt formák az itt még mindig állandó fenyegetettség miatt sem nyílhattak meg az új stílusnak megfelelően. De a reneszánsz formák is alakultak az idők folyamán, jellegzetesen helyi vonásokat öltöttek, és megtalálható az Erdélyből ismert „virágos reneszánsz”, melyet a népművészet ihletett.¹³²

A Felvidéken, csakúgy, mint Erdélyben, a polgárság konzervativizmusa miatt nehezen terjedtek el az új stílusok. Divald Kornél szerint a reneszánsz elterjedése is a városokban pusztító gyakori tűzvészeknek köszönhető, hiszen ilyenkor kényszerűen újjá kellett építeni mindent (pl. 1550, lőcsei tűzvész). A pártázatos stílus az alacsonyabb tetőszerkezettel és a tűzterjedés elleni gátként viselkedő oromfalakkal erre a problémára is megoldást kínált.¹³³ Más kutatók szerint a vidéki kastélyokon korábban jelentkező forma eredetileg védelmi célokat szolgált, és sok esetben lőrések törték át, hozzátevé, hogy a szabadon álló kastély esetén a tűzvédelmi szempont nem indokolt, és a városi házak a formát csak átvették, hiszen a 16-17. században a területen a városokban is indokolt volt támadások elleni védekezésre felkészülni.¹³⁴ Természetesen az egyik magyarázat nem zárja ki a másikat.

A Felvidék emlékei közül leginkább a nagybiccei és a pácini kastélyt emelném ki. A nagybiccei kastély típusát H. Takács Marianna mint alaptípust említi. Ez egy négy hengeres saroktoronnyal épült, négyszögletes udvart körbefogó épület, mely 1571 és 1601 között nyerte el ma is látható formáját. Belül az emeleten loggiás folyosó fut körbe, ezzel adva „olaszos derűt” a kastélynak, mely mintaképei az olasz palotaépítkezések voltak.¹³⁵ A nagybiccei kastély és Aranyosmeggyes között így von párhuzamot: „Mint ahogyan a XVI. század végén Nagybicce a felvidéki, derűsebb, nyugatosabb építészet hű kifejezője, úgy ismétli ugyanezt a gondolatot monumentálisabb, speciálisan zárkózott erdélyi formában Aranyosmeggyes.”¹³⁶ (A pácini kastélyt ld. feljebb.)

¹³¹ H. Takács, 87. oldal

¹³² H. Takács, 123. oldal

¹³³ Divald, 31. oldal

¹³⁴ Lechner

¹³⁵ H. Takács, 103. oldal

¹³⁶ H. Takács, 57. oldal

Az aranyosmeggyesi kastély története

Az Aranyosmeggyesen jelenleg látható épület megértéséhez fontos megismerni a kastély történetét, különösképp mivel ennek alakulása sokszor olyan nyomokat hagyott, melyek nagyban befolyásolják mai állapotát is.

A települést először 1271-ben említik Meggyes néven egy oklevélben, melyben V. István a hospeseknek kijáró szabadságot adja az ittenieknek. Nevét a Meggyes patakról kapta. Egyes kutatók szerint a tatárjárás következtében megindult várépítések keretein belül e falu közelében is várat építettek. A vár ura a Kaplyon nembeli Jákó András volt, így az erősséget „Jákóvárnak” nevezték.¹³⁷ Ezzel szemben mások úgy vélekednek, hogy a vár sosem létezett, Németh Péter úgy fogalmaz: „Egy 1379 után hamisított, de 1274-re keltezett oklevél szerint [a nem létező] Jakóvára Meggyes közelében, a Szamos folyó mellett fekszik.”¹³⁸ Szerinte ez az adat a közeli Szinyérváraljára vonatkozik, melyet akkoriban „Meggyesaljainak” is neveztek, és a Meggyesi családé volt a középkorban (1377: Castrum de Megeßalla). Abban, hogy a területen a Pok nembeli Móric, vagy Móroc, később Meggyesi családnak vára volt, a legtöbb forrás egyetért. Némely forrás egy 1272-re keltezett oklevélre hivatkozik, ám ez is száz évvel későbbi hamisítványnak titulálja az iratot. Eszerint ebben az áll, hogyan kobozták el Jákóvárat akkori urától, Jákó Andrástól, miután az megütötte az akkor 10 éves IV. Lászlót (1262-1290), de a valóságban a vár házasság útján szállt a Móroc családra.¹³⁹ Ezt a házasságot más források is említik: 1280-ban Majos nádor fia Majos lányára, a Pok nembeli Móric vajda feleségére hagyja Meggyes birtokát. Egy évvel később az adományt a király is megerősíti. De egy 1810-ben íródott könyv is említ egy 1278-ban kelt oklevelet, mely szerint András, Jakó fia „buzogánnyal megütötte” a királyt, ami miatt birtokait elkobozták, és „Moricz Mester fiának” adományozták azokat.¹⁴⁰

Az 1300-as években a család különböző ágai pereskednek az uradalomért.¹⁴¹ 1415-ben Báthori Antal perli Meggyesi Miklóst és Simont a mezőváros feléért, végül megállapodnak, hogy ha valamelyik fél családja férfiágon kihal, annak birtokai a másikra szállnak, ami a Móric család kihalása esetén Meggyest is jelentette. Ez 1492-ben bekövetkezett, Meggyesaljai Móroc István halálával. Ekkor a Báthoriak, Drágfiak és Perényiek szerzik meg az uradalmat.¹⁴² A település hamar városi rangra emelkedett. E könyv szerint sem említi „kétségtelen hitelű oklevél” Jákóvárat, és a Móricok csak a középkor végén építették meg itt kastélyukat. Szirmay Antal szerint 1492-ben „Vár nem említetik, tsak Megyessi Kuria”.

Ahogy én látom, e korai időszak történései az aranyosmeggyesi kastéllyal kapcsolatban még nagyon bizonytalanok. Ha volt is valamiféle kastély vagy udvarház a településen vagy annak közelében, nem bizonyított, hogy az a jelenlegi épület helyén állt volna. Biztos források hiányában, továbbá figyelembe véve azt, hogy ha volt is ott valami, az koránt sem jelenti, hogy a további építkezésekben abból bármit felhasználtak volna, értve ez alatt a tereket, falakat és egyes épületelemeket is, nem feltételeznék az aranyosmeggyesi kastély első periódusaként középkori épületet.

1520-ban a Báthoriak három ága, az Ecsedi, a Somlyai és a Szaniszlóffi család pereskedik az örökségen. Ekkor az aranyosmeggyesi udvarház (mert nem kastélyként említik) a Somlyai ághoz kerül. B. Nagy Margit írja: „A benne [a kastélyban] talált késő gótikus, valamint 1547-ből és 1615-ből származó ajtókeretek arra utalnak, hogy a kastély építése már a XV. század végén, vagy a XVI. század elején elkezdődött. De az is megtörténhetett, hogy a régi várból

¹³⁷ Varju, 10. oldal

¹³⁸ Németh, 181. oldal

¹³⁹ Maksai, 176. o.

¹⁴⁰ Szirmay 311. oldal

¹⁴¹ Németh, 181. oldal

¹⁴² Maksai, 176. o.

származó ajtókat utólagosan építették be az új kastélyba.”¹⁴³ Tehát az 1547-es keret még nem jelenti feltétlenül, hogy az épület ekkor már létezett. Amikor a kastély 1588-ban Hagymássy György kezébe került, már Aranyos Meggyesnek nevezik.¹⁴⁴ Ebből tudható, hogy az ebédlőterem, az ún. „aranyospalota” már megvolt, mert köztudott, hogy a kastély és az egész uradalom e pompás teremről kapta eredeti neve mellé a jelzőt. Tehát úgy gondolom, hogy mivel emeleti helyiségről beszélünk, ez már a kastély korai periódusának létét is alátámasztja.

1626-ban meghalt Báthori András, fiú utód nélkül, így leányági öröklés során a kastély Lónyai Zsigmondra szállt 1630-ban.¹⁴⁵

Lónyay átépítette a kastélyt, és ez az állapot az, ami többé-kevésbé ma is látszik. Erről részletes leírást találunk Szirmay könyvében. Ekkor erősítették is a kastélyt, mert a második építési kor után, amely a Báthoriak idején volt még nem voltak ilyesfajta erősségek. Ezt Szirmay a levelek keltezéséből következtette ki: „Datum in Curia nostra Aranyos Megyes 1608”. Általános vélekedés szerint a Lónyay-féle építkezés 1630-1657 között zajlott, de B. Nagy Margit nem ért ezzel egyet, ő máshogy értelmezi a főkapu orommezéjének feliratát (MAGCUS SIGIS DE LONIA COMES COTT CRASNEN A FUNDAMENTIS EXTRUXIT, illetve a címerben lévő dátum: ANNO DNI MDCXXX). Ő azt írja: „A felirat szerint Lónyai a kastélyt A FUNDAMENTIS építette, tehát nem átépítésről volt szó” (ez minden más esetben átépítésként szerepel). Továbbá: „Az 1615-ös dátumú ajtón azonban ugyancsak Lónyay Zsigmond névbetűi találhatóak, ez arra utal, hogy az építkezések már korábban elkezdődtek. Ezek szerint az 1630-as évszámot a kastély befejezési évének tekinthetjük.”¹⁴⁶ Ez azért furcsa, mert a többi forrás szerint 1615-ben még élt Báthori András, tehát Lónyay még nem örökölhette meg a kastélyt. 1653-ban meghalt Lónyay Zsigmond, vagyonát megosztotta gyerekei és felesége között. A végrendelet végleges formája 1652-es dátumú volt. Ez alapján Aranyosmeggyes várát egyenlő arányban Zsuzsanna és Anna lányai kapták meg. Szöcs Péter Levente szerint a kastélyra vonatkozó információk innentől töredékessé válnak, mivel ha készültek is inventáriumok, azok csak valamelyik testvér részére vonatkoztak.¹⁴⁷ Ismét Szirmay könyvéből tudjuk, hogy mikor 1656-ban Zsuzsanna meghalt, az ő kastélyrészét két nővére, Anna és Margit elfelezte. Anna ekkoriban itt lakott, már első férje özvegyeként. 1659-ben összeházasodik kemény Jánossal, aki 1662-ben meghalt. 1669-ben Annát uralkodójával szembeni hűtlenséggel vádolták. Ennek okában minden forrás megegyezik: Anna a várban tervelte ki a környékbeli nemesekkel együtt a portyára induló német helyőrség elleni támadást, mely sikeres is lett: a Gombás-erdőnél, a máig Vérvölgynek nevezett helyen (közel Szinyérváraljához) legyőzték a zsoldosokat. Ám ezért Annát fő-és jószágvesztésre ítélték, így menekülnie kellett. Az aranyosmeggyesi vár külső védvonalait pedig, mivel veszélyesnek tartották erődítményként meghagyni, Kobb német generális felrobbantotta. 1689-ben Anna elkobzott birtokait visszaadták. Az ekkor készült inventárium szerint ekkor a kastély igen rossz állapotban volt, a teteje beázott, a tetőgerendák elrohadtak, és a kapu is használhatatlanná vált.¹⁴⁸ Egy évvel később az özvegy meghalt, így birtokai a Királyi Kamarára szálltak, de a kastély egynegyede, mely Margité volt, még mindig a Csáky család birtokában volt. (Margit: Csáky Istvánné) 1704-ben egy összeírás alkalmával a nagyobb kastélyrész már Klobusoczki birtokként szerepel. Arról nincs adat, hogy miként és mikor történt ez a tulajdonosváltás¹⁴⁹, de van egy inventárium, ami az Országos Levéltár adatai között 1680 körüli dátummal szerepel, és amiben a kastélyt háromnegyed részt Klobusoczky,

¹⁴³ B. Nagy 1973., 370. oldal

¹⁴⁴ Szirmay 313. oldal

¹⁴⁵ Szirmay 314. oldal

¹⁴⁶ B. Nagy 1973., 370-371. oldal

¹⁴⁷ Szöcs, 133. oldal

¹⁴⁸ B. Nagy 1973., 219. oldal

¹⁴⁹ Szöcs, 134-135. oldal

egynegyed részt Gróf Csáki tulajdonként említik (az összeírás csak a Klobusoczky tulajdonra vonatkozik.)¹⁵⁰ Ez után 1707-ben II. Rákóczi Ferenc támadása során a kastély újból leégett.¹⁵¹

1732-ben báró Wesselény István a kastély nagyobbik részét kiváltotta a zálogból, majd 1739-ben fia, Ferenc, Margit részét is megszerezte.¹⁵² Más adatok szerint Wesselényi Ferenc szerezte meg a kastélyt 1740-ben részben örökösödés, részben kiváltás útján.¹⁵³ Úgy vélem, ez a két adat utalhat ugyanarra az eseményre, némi pontatlansággal. Dr. Lux Géza szerint Wesselényi Ferenc 1732-től kezdve újra kiépítette a kastélyt, erről a többi forrásban nincs adat.¹⁵⁴ Mindössze Szirmay említ annyit, hogy 1744-ben a kastély szabadon álló falait zsindegyel befedette.¹⁵⁵ Ő még annyit ír, hogy 1747-ben a vár fele Wesselényi, a másik fele Teleki tulajdon volt. Ezzel szemben Varjú Elemér művében az szerepel, hogy a vár 200 évig a Wesselényi család lakhelye volt.¹⁵⁶ Szócs azt írja, a 18.-19. század fordulóján a kastélyt a Teleki család örökölte, és mivel nem laktak ott, az fokozatos romlásnak indult.¹⁵⁷ Ennek egy „állomásáról” tudósít az 1853-as utazását leírva Vahot Imre: „Régi korbéli építés módján kellemes arányzat és szabályszerűség ömlik el, a gyászos barnára kopott falzatán, töredezett ablakpárkányain s vedlett födelén, az idő vas fogainak nyomai láthatók... Megyesnek egykori aranyos fényét, pompáját és zajos életét sötét romladoszás s halotti néma csend váltá fel. Mindazáltal úgy áll ott e vár, mint egy nagy emléktábla, melyre a történet múzsája csak kevés olvasható, s annál több rejtelmes betűt jegyezze föl.”¹⁵⁸

1916-ban Lónyay Elemér herceg megvette a kastélyt¹⁵⁹, majd az 1920-as években megvásárolta II. Károly, Románia későbbi királya, ezután az épület állami tulajdon lett. Ezzel egybevetve az, hogy a múlt század első felében Mária román királyné birtoka volt. Állítólag az 1940-es években még lakható volt.¹⁶⁰

1941-ben a kastély „jelentős és alapos” helyreállításon esett át dr. Lux Géza vezetésével. Ekkor, „1942. év nyarán a legfontosabb részek újra tető alá kerülhettek”¹⁶¹. De a második világháború alatt 1944-ben hadikórháznak használták, majd lőszerraktárnak, így súlyosan megsérült és leégett. 1957-ben megkíséreltek némi állagmegóvást eszközölni rajta: falait betonnal fedték be, és az elkövetkező évtizedekben is voltak kisebb helyreállítások, de ezek nem tudták megállítani az állapot romlását. 1965-ben készült egy felméréssorozat, majd 1999-ben a „9 Optiune cég” is végzett állapotfelmérést, de helyreállításokra nem került sor.¹⁶²

¹⁵⁰ Urbaria et Conscriptioes HU MNL OL E 156 - a. - Fasc. 088. - No. 001.

¹⁵¹ Szirmay 315. oldal

¹⁵² Szirmay 317. oldal

¹⁵³ Szócs, 135. oldal

¹⁵⁴ Lux 1942/2., 17. oldal

¹⁵⁵ Szirmay 317. oldal

¹⁵⁶ Varjú, 10. oldal

¹⁵⁷ Szócs, 135. oldal

¹⁵⁸ Vahot 137. oldal

¹⁵⁹ Lux 1942/2., 17. oldal

¹⁶⁰ Budai, 55. oldal

¹⁶¹ Lux 1942/1., 123. oldal

¹⁶² Szócs, 136. oldal

Az aranyosmeggyesi kastélyépület egykor és most

A következőkben az Aranyosmeggyesen tett látogatásom során megfigyeltek, a fent leírtak, az 1941-ben készült Lux Géza által készített felmérés, Hollenzer László és Rados Jenő fényképei és az inventáriumokban közölt adatok alapján a kastély épületéről megállapítható információkat szeretném összegezni.

Falazatok és pártázat

Az aranyosmeggyesi vár a kor Erdélyére jellemző módon majdnem szabályos négyszög alaprajzú, négy sarokbástya, kaputornyos épület. Ez az állapota nagyrészt a Lónyai Zsigmond féle átépítésből származik.

Egyesek szerint ezen átépítés során az épület kétszintes lett, majd még a 17. század folyamán a főhomlokzatnál, és részben az oldalhomlokzatoknál is egy harmadik szinttel bővült.¹⁶³ Varju Elemér megállapítása, miszerint „Az egész épületen, mint a maradványok mutatják pártás oromfal futott körül, minél fogva eredetileg mintegy emeletnyivel magasabbnak látszott” szintén megfontolandó¹⁶⁴, bár nem fejt ki, milyen maradványokból jutott erre a következtetésre. Szerinte az oromfal az 1707-es tűzben rongálódott meg annyira, hogy lebontották. Ekkor került rá új, egyszerűbb tető is.¹⁶⁵ Szirmay Antal az épületet mindenütt háromszintesnek írja le.¹⁶⁶

A helyszínen tett megfigyeléseim szerint, melyek a vakolat leeste miatt váltak lehetővé, a torony mellett az udvar felől, hogy a harmadik szint falazata valójában nincs összefalazva a torony azonos szintjével, és a túlnyomórészt téglából épített környezetével ellentétben itt leginkább követ használtak. *(1. kép)* A főhomlokzaton, bár a külső fal anyaga itt végig téglá, szintén látszik, hogy a legfelső szint a toronnyal nincs összezsorozva. *(2. kép)* Ezért mindenképpen úgy tűnik, hogy ez a szint a torony után, más periódusban készült. Továbbá az is felmerülhet, hogy a felső emelet külső és udvar felőli oldalai sem egyszerre készültek, ami alátámaszthatja Varju Elemér gondolatát. A főhomlokzaton az előbb említett változáson kívül több féle „falazási minta is megfigyelhető”. Az földszinten és az első emeleten (ahol a vakolattól látni lehet) téglát és követ nagyjából azonos arányban tartalmazó falazat van. A második emelet tisztán téglából van felrakva, és az a téglafalazat a kaputorony falazatánál szabályosabb elemekből, látványosan kevesebb habarccsal készült. Ennek az emeletnek a legdélebbi részén és a délnyugati sarokbástya felső emeletén viszont az alsóbb szinteknél nagyobb mennyiségben jelenik meg kő a falazatokban, míg itt a meglévő falak tetején már csak kövek látszanak. Érdekesség továbbá, hogy a főhomlokzaton az első emelet feletti párkány alatt állványlukak sora is látható. *(1. ábra)*

Az anyagbeli váltás jól látszik a déli szárny esetén is, most, hogy a külső falak már nem állnak. Az egykori aranyos palota sík fa födémének gerendalyukai felett a harmadik szint falazata sokkal több követ tartalmaz, téglát szinte csak a nyílások keretezéseinél látunk. *(3. kép)* Ezen az oldalon a külső fal lényegében eltűnt, csak a délnyugati sarokbástyán látható a szint falazatának indulása.

Az archív fotókon és az 1941-es felmérési rajzokon, valamint az északi homlokzaton a még meglévő részeken az első és második emeletet elválasztó párkány fölött az alacsonyan, a „rendes” ablakoknál sokkal alacsonyabban, kisméretű nyílások sorakoznak. Ezek az északi oldalon ma is megvannak *(4. és 5. kép)*, de az 1941-es rajzokon látszanak a déli *(6. kép)* és a keleti oldalon *(7. kép)* is. Most már megfigyelhető, hogy ezek a főhomlokzaton is megvoltak, csak befalazták és elvakolták őket. *(8. kép)*

¹⁶³ Kovács, 124-125. oldal

¹⁶⁴ Varju, 10. oldala

¹⁶⁵ Varju, 10. oldal

¹⁶⁶ Szirmay 316. oldal

Észrevehető, hogy például a bethlenfalvai (9. kép) vagy a fricsi kastélyokon (10. kép) a pártázat alatt az oromfalakon kis nyílások sora fut végig. Összességében a külső és belső falak anyagbeli eltérése, és ezen nyílások alapján elképzelhetőnek tartom, hogy egykor valóban pártázat díszítette a kastélyt, mely oromfalának maradványai most is előttünk állnak.

(1957-ben a meglévő falakat betonnal fedték be (ld. feljebb); többek között az északi homlokzaton és az udvaron szintén észak fele a falak tetején még látszik a szürke kövekből készült falegyen (11. kép))

Az északi homlokzaton a keleti részen és az északkeleti sarokbástyánál a fal vegyesen kő és téglából anyagú, de a kövek is mutatnak változatosságot. Nagyjából ilyen falszövet van a földszinten, az első emeleten és a második emelet alsó részén is, kivéve ott, ahol a kéménykürtő futott a falban. Ott teljes egészében téglából készült a falazat. Az északnyugati sarokbástya felső emeletén is tisztán téglából álló falazat van, a bástya többi részén pedig kő és téglából vegyesen, de ennek a homlokzatnak a többi részéhez képest kisebb a kövek aránya. A felső emelet tetején itt is, mint a főhomlokzat egy részén, tisztán kőből álló rétegek vannak, (azon pedig a falegyen maradéka, mely 1957-ben készült). Ez a változás valamivel az előbb említett kis nyílások felett van. (Az, hogy ilyen változás a többi homlokzaton is megvolt-e, már nem állapítható meg, hiszen a déli és a keleti homlokzat már nem áll ebben a magasságban.) A homlokzat nagy területen át van törve ott, ahol a felmérési rajzokon üres falfelület volt ábrázolva. A törés helyén belülről viszont két kéménykürtő halad tovább felfele a falban (12. kép), és vízszintesen is érkezik kéménykürtő ide. Ezen kívül a Lux-féle földszinti alaprajz tömör falnak jelzi a területet (13. kép). Úgy gondolom, itt valami tüzelőberendezés, esetleg kemence lehetett egykor, és a falban vezetett kémény miatt amúgy is vékonyabb fal egy része tört ki. (2. ábra)

A keleti homlokzat már csak nagyjából a földszint magasságáig áll. A falazata az északkeleti sarokbástyáéhoz hasonlóan vegyes kő és téglából falazat, de a kövek aránya még nagyobb, helyenként szinte kizárólagosan ebből áll a fal. Nagyobb mennyiségű téglából csak a nyílások körül jelenik meg. A megmaradt falak tetején itt is a falegyenként alkalmazott szürkés kövek jelennek meg jól elkülöníthető rétegeként, mind a bástyákon, mind magának az épületszárnyaknak a falán. (3. ábra)

A déli homlokzat a sarokbástyáktól eltekintve lényegében eltűnt, így hasonló megfigyeléseket nem tudtam tenni.

Palmer Kálmán Nagybánya és vidéke című könyvében¹⁶⁷ egyetlen képet közöl a kastélyról, és sajnos ennek eredetét illetve származási idejét sem közli. (14. kép) A képen az épület északi és nyugati oldala van ábrázolva. Ezek közül a főhomlokzat a jelenlegi állapottal összevetve (és más rajzi ábrázolásokat is ismerve) feltűnően pontos. Az északi oldal ábrázolásán lehet megfigyelni, hogy a főhomlokzat felől a legfelső szint még teljes szintmagassággal indul, majd alacsonyabbá válik, mintegy fél szintmagassággal, így az északkeleti sarokbástya is alacsonyabb északnyugati párjánál. Ugyanez figyelhető meg a déli homlokzaton Hollenzer egyik felvételén is. Az északi oldalon mindkét magasság látszik még, de a váltás már nem rajzolódik ki élesen. (4. kép) Egyébiránt, a képen a külső védműveknek nyoma sincs. (ld. még később)

¹⁶⁷ Palmer, 319. oldal



1. kép A kaputorony és az emelet falának csatlakozása az udvar felől. saját fotó

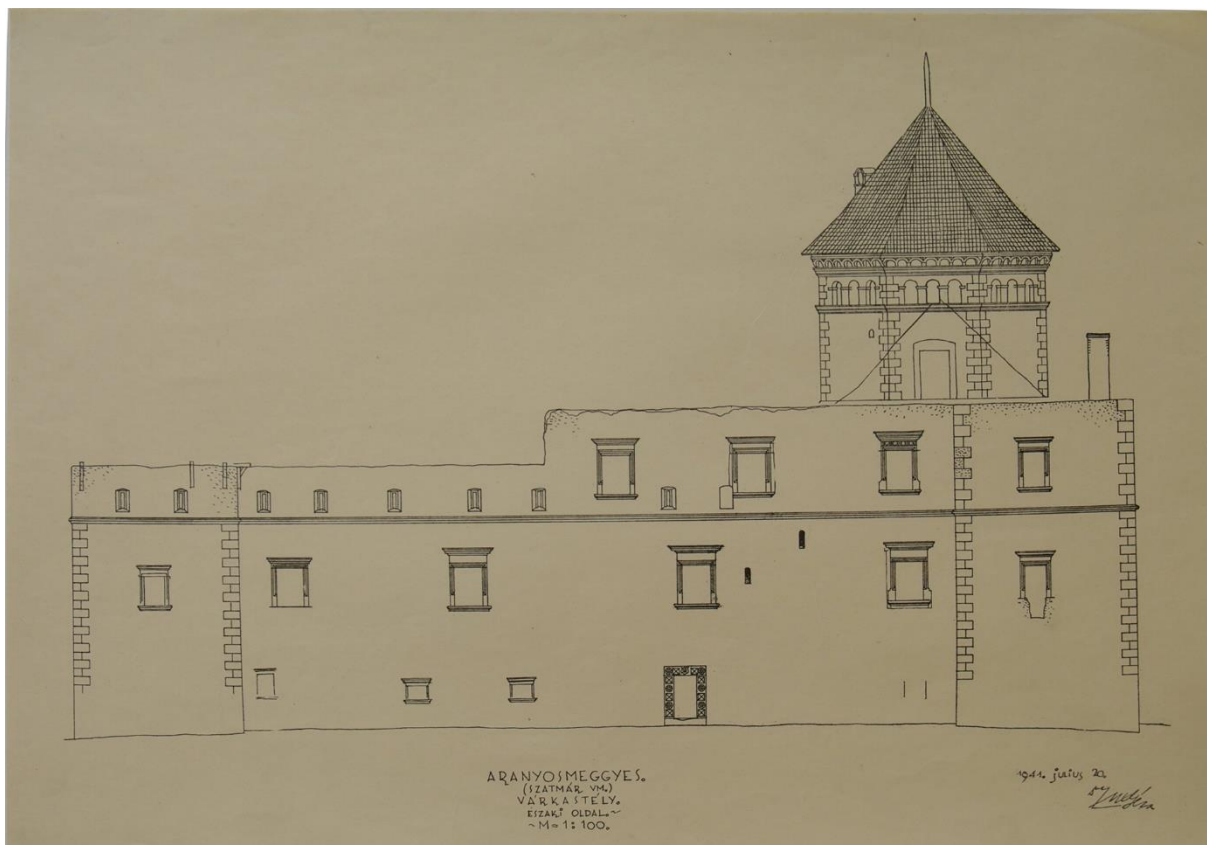
2. kép A kaputorony és az emelet falának csatlakozása a főhomlokzaton. saját fotó



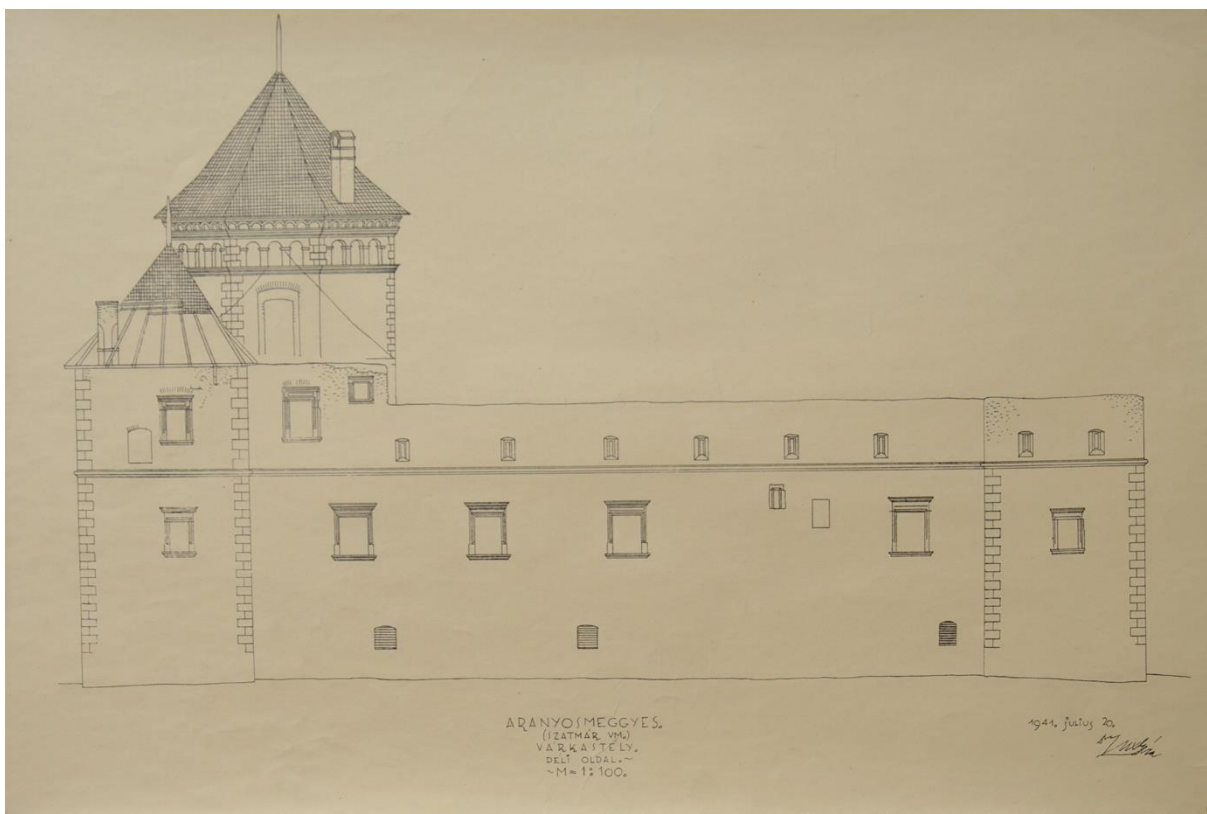
3. kép Az egykori aranyospalota a déli szárnyban. saját fotó



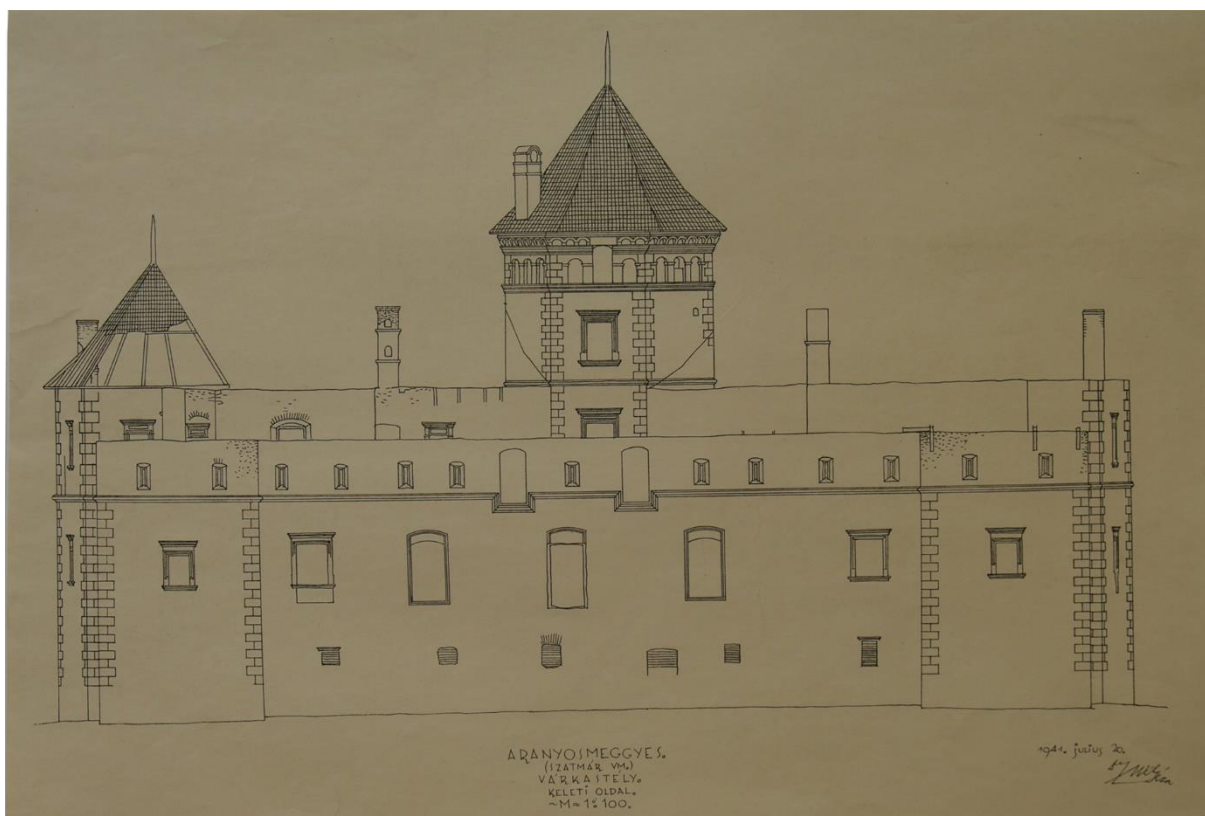
4. kép Ablaksor az északi homlokzat felső emeletén. saját fotó



5. kép Az aranyosmeggyesi kastély északi homlokzata Lux Géza felmérési rajzán. BME Építészettörténeli és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [102416]



6. kép Az aranyosmeggyesi kastély déli homlokzata Lux Géza felmérési rajzán. BME Építészettörténeli és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [102415]



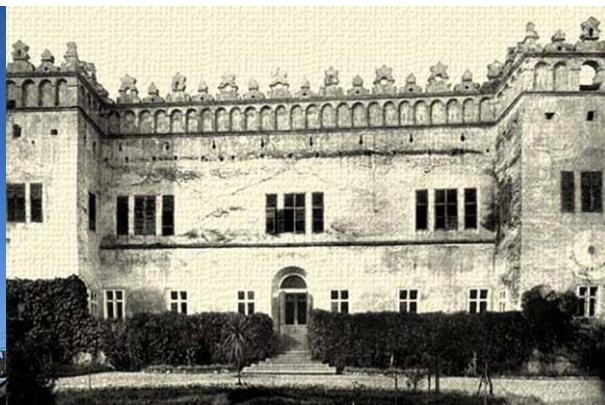
7. kép Az aranyosmeggyesi kastély keleti homlokzata Lux Géza felmérési rajzán. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [102413]



8. kép A főhomlokzaton láthatóvá vált egykori nyílászor. saját fotó



9. kép A bethlenfalvai kastély.
<http://www.irodalmilap.net/?q=cikk/szepes-varmegye-tajain>



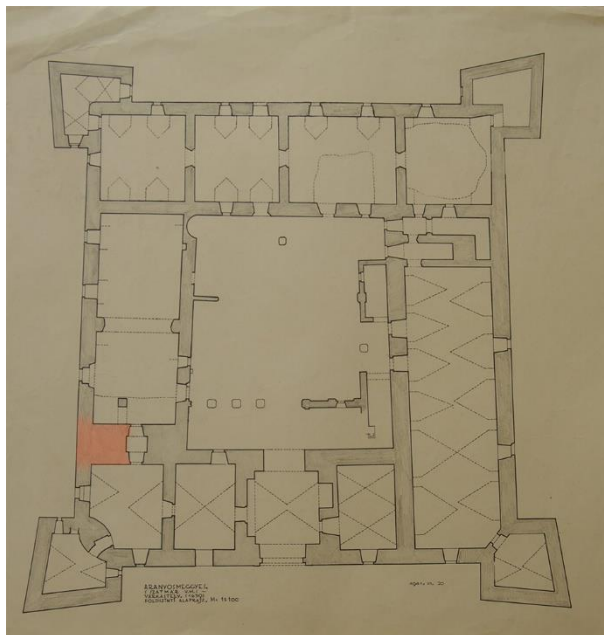
10. kép A fricsi kastély.
<http://mek.oszk.hu/04700/04729/html/img/erd-01-176.jpg>



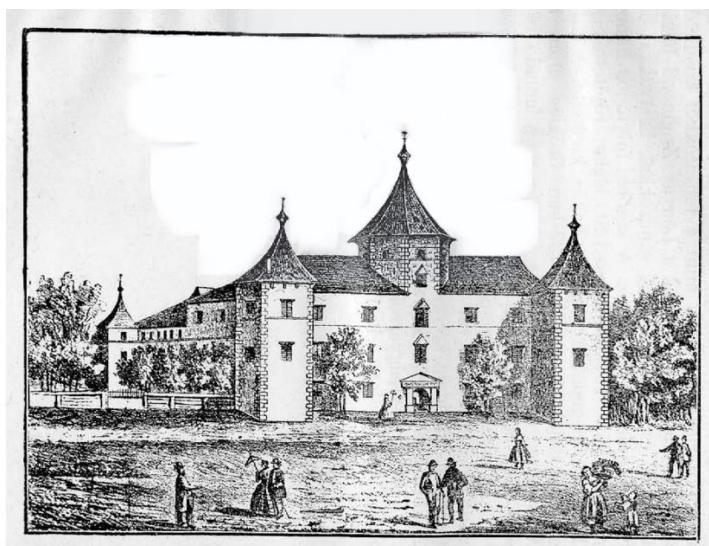
11. kép Az aranyosmeggyesi kastély északi homlokzata az udvarról nézve. saját fotó



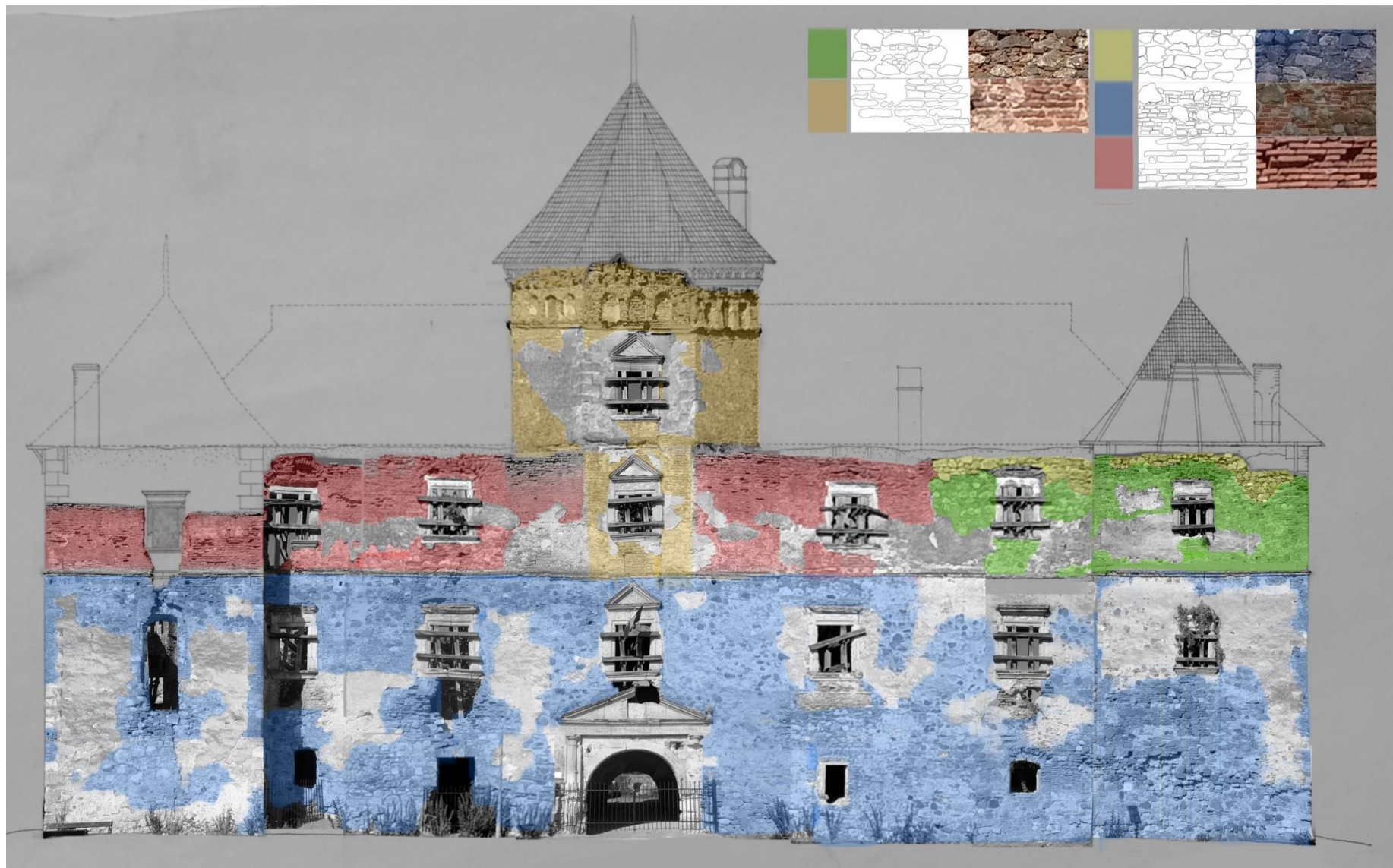
12. kép Kéménykürtő és kitört falszakasz az aranyosmeggyesi kastély homlokzatán. saját fotók, és BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [102416] részlet



13. kép Az aranyosmeggyesi kastély földszinti alaprajza, a kémény és kitört falszakasz helyének megjelölésével. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [102407]



14. kép Az aranyosmeggyesi kastély ábrázolása Palmer Kálmán könyvéből. Palmer Kálmán: Nagybánya és vidéke. Nagybánya, 1894. 319. oldal. 70 Az aranyos-medgyesi várkastély



1. ábra Az aranyosmeggyesi kastély főhomlokzatán megjelenő "falazási minták". Az ábra alapja: BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [102414]



2. ábra Az aranyosmeggyesi kastély északi homlokzatának "falazási mintái". Az ábra alapja: BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [102416]



3. ábra Az aranyosmeggyesi kastély keleti homlokzatának „falazási mintái”. Az ábra alapja: BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [102413]

A kastély helyiségei – és ami megmaradt belőlük

Szirmay az egész kastély alatt végigfutó boltozott pincéket is említ¹⁶⁸, de az 1999-es feltárások alapján csak a bejárati és a két oldalszárny volt alappincézve.¹⁶⁹ Ezek a pincék ma már látszanak, hiszen kívülről, a falak tövében több téglaboltóval kirakott pinceablak is látszik, a legtöbb beszakadva. (Például a délnyugati sarokbástya tövében a nyugati és az északi irányban is. (15. és 16. kép)) A nyugati szárnyban a kapu melletti helyiségben a padló is be van szakadva. Itt látszik, hogy téglaboltóval fedett pincékről beszélhetünk. Ilyen nyílások a keleti oldalon valóban nem látszanak, de egy 1680 körülre datált inventáriumban ez áll: „Ezen Vár piaczarul napkelet felől való épületek alatt vagyon egy hosszú pincze, öt szakaszban”¹⁷⁰, mely Szirmay állítását támasztja alá. Szócs Péter Levente megjegyzi, hogy 1999 óta is történtek omlások, melyek tovább nehezítik a pincék azonosítását¹⁷¹, így elképzelhetőnek tartom, hogy korábbi hasonló események miatt „tűntek el” a keleti oldal pincéi, annál is inkább, hogy egyértelműen az a kastély legrosszabb állapotban lévő szárnya, ahol mára mindössze a legkülső falak maradtak meg. Az előbb említett inventáriumban olvasható az is, hogy a palota alatti pince pedig két szakaszból állt.¹⁷² Ugyanakkor megemlíteném, hogy a pincék ablakai az 1941-es felmérési rajzokon egyik oldalon sincsenek ábrázolva, és a nyílások egy része a talaj szintje alatt is lefelé tart tovább. Az aranyospalota alatti helyiségből ferdén lefelé tartó folyosó vált láthatóvá, mely a főhomlokzati szárny alá tart, egykori ajtónyílása utólag ennek is be lett falazva (17. kép). Kőkeret maradványai pinceablak esetén mindössze néhány helyen, például az északi homlokzaton (18. kép), az udvaron az északi szárny tövében (19. kép) és az északnyugati sarokbástya tövében (20. kép) látszanak. Ez utóbbin rács is található. Szintén az északi homlokzaton vált láthatóvá mostanra a lehulló vakolat alatt egy befalazott nyílás. (21. kép) Ennek elhelyezkedése különös, mivel az első szint ablakaihoz képest nagyon alacsonyan van, ugyanakkor a pincéhez képest magasan. A korábbi felmérési rajzokon semmilyen formában nem jelenik meg. Az udvar közepén egy kút állt,¹⁷³ melynek mára semmi nyoma sem látszik. Az 1707-es tűz és rombolás előtti időszak állapota egy egykorú leírásból ismert volt, a vár tiszttartója, Nagy Péter tollából. Szirmay Antal 1810-ben íródott könyve ennek összefoglalását, „foglalattját” közli.¹⁷⁴ A földszinten, mint az általános volt, a kiszolgálóhelyiségek voltak: konyha, éléskamra, sütőházak. Az első emeleten volt a reprezentatív nagyterem, és itt, illetve a második emeleten foglaltak helyet a lakószobák is,¹⁷⁵ a nyugati és az északi oldalon, „közöttök kis-konyhák, és némely rejtek helyek is” voltak.¹⁷⁶ Erről B. Nagy Margit így ír: „Az egyes épületszárnyakban lehetőség nyílt kisebb-nagyobb, helyenként már reprezentatív szobasor kialakítására – gondoljunk csak Aranyosmeggyesre – s ez az egyes traktusok egységes stílusú berendezésére adott alkalmat”.¹⁷⁷ Az alsó helyiségek boltozottak voltak, de az emeleteket nem akarták mindenhol a boltozatok súlyával terhelni, így ott síkmennyezetek készültek, fából. Ezek a szinteken csak a kaputorony szobái voltak boltozatosak¹⁷⁸, illetve a bástyák emeletei. „A tömlöc és kapuközi közös.” olvashatjuk az 1689-es inventáriumban¹⁷⁹, tehát a kapuköz ez esetben nem csak a védőörség helye volt (ez máshol is előfordult). Ennek jele lehet például a

¹⁶⁸ Szirmay 316. oldal

¹⁶⁹ Szócs, 137-138. oldal

¹⁷⁰ Urbaria et Conscriptioes HU MNL OL E 156 - a. - Fasc. 088. - No. 001.

¹⁷¹ Szócs, 138. oldal

¹⁷² Urbaria et Conscriptioes HU MNL OL E 156 - a. - Fasc. 088. - No. 001.

¹⁷³ Szirmay 316. oldal

¹⁷⁴ Szirmay 315-316. oldal

¹⁷⁵ B. Nagy 1973., 219. oldal

¹⁷⁶ Szirmay 316. oldal

¹⁷⁷ B. Nagy 1973., 40. oldal

¹⁷⁸ Lux, 137. oldal

¹⁷⁹ B. Nagy 1973., 219. oldal

tüzelőhely megléte, és valóban, itt is kéménykürtő fut a falban a kapu helyisége és az attól délre lévő helyiség között.¹⁸⁰(22. kép)

A kastély legjelentősebb helyiségének mindenképp az előbb említett nagyterem tekinthető. Az épület déli oldalán lévő helyiséget „aranyospalotának” is nevezték, étkező terem és egyes esetekben tanácsterem vagy bálterem funkcióját is betöltötte.¹⁸¹ Nevét a gazdagon aranyozott kazettás fa mennyezetéről kapta¹⁸², és e szobáról kapta az egész uradalom az „aranyos” jelzőt a nevéhez.¹⁸³ Az egykori fa földem gerendáinak helye még megfigyelhető a falszövetben. (23. kép) „Ott a Musikásoknak különös felhelyek volt, ...”, írja Szirmay Antal. Valószínű tehát, hogy itt is megtalálható volt a korban jellemző bútordarab, a „muzsikáló kórus”¹⁸⁴, mely általában fából készült. Ez alatt a terem alatt volt egy nagyméretű boltozott élelmiszerraktár (ez az 1941-ben készült alaprajzon is megjelenik (24. és 25. kép)), ahová közvetlen ajtó vezetett innen, az átellenes oldalon pedig konyha, kamra és szakácsház volt.¹⁸⁵ A keleti oldalon a második emeleten egy „üveges palota” volt.¹⁸⁶ Véleményem szerint erre vonatkozik a B. Nagy Margit művében közölt 1689-ből származó inventárium alábbi mondata: „A kisebbik aranyasházban egy romladozott üvegablak”¹⁸⁷, és az 1680 körüli összeírás is említi, itt kiderül, hogy „fába foglalt üveg ablakai” voltak, és állt benne egy „zöld kályhás kemence”¹⁸⁸. Ez egy kisebb összejövetelek, étkezések befogadására alkalmas helyiség lehetett. Sajnos ennyi információból még nem bizonyos, hogy a keleti szárny második emeletének melyik helyiségéről van pontosan szó. (26. kép)

B. Nagy Margit megfigyelései alapján a legtöbb kastélyban a nagyterem mellett volt a ház urának szobája, majd a ház asszonyáé, vagy az a két helyiség a terem két oldalán egymással szemben voltak.¹⁸⁹ Erről Aranyosmeggyes esetében konkrét adatot nem találtam.

A délnyugati sarokbástya emeletén volt a másik nevezetes szoba, egy boltozott helyiség mindenféle állatokat ábrázoló falfestményekkel. Állítólag ebben a „Paraditsom-szobában” tartózkodott legszívesebben Lónyay Anna. A „Parnasszus-szobában” a Parnasszus-hegyet és nimfákat ábrázoló freskó díszítette a falat¹⁹⁰, és valószínűleg itt állt a kandalló is (ld. később). Sajnos ebből már alig maradt meg valami.

Az emeletre való feljutás „kő oszlopokon álló folyosóból volt kő gráditson” volt lehetséges.¹⁹¹ Az északnyugati sarokbástyában lévő csigalépcsőn pedig a második emeletre és a nyugati toronyhoz (a kaputorony) lehetett feljutni.¹⁹² Eredetileg „kő folyosó” futott körbe az udvaron¹⁹³, de a múlt századból származó fényképeken már a belső udvaron kő oszlopokon álló fa szerkezetű tornác látszik az első emelet magasságában, melynek teteje a második emelet ablakainak figyelmen kívül hagyásával, azokba belemetszve mindenképpen utólagos, kevésbé gondos munkának látszik. (27, 28 és 29. kép) A földszinten az oszlopok közt is fal van, így egy zárt folyosó jött létre az udvar körül. Kovács András már nem tesz említést az eredeti kőlépcsőről, ő a főkapuval szimmetrikusan elhelyezett falépcsőről ír, ami az emeleten körbefutó folyosóra vezet.¹⁹⁴ Ez már az utóbb leírt állapotnak tűnik, ma pedig már csak nyomai

¹⁸⁰ B. Nagy 1973., 36. oldal

¹⁸¹ Balogh 1941., 22-23. oldal

¹⁸² B. Nagy 1970., 95. oldal

¹⁸³ Szirmay 311. oldal

¹⁸⁴ B. Nagy 1970., 98. oldal

¹⁸⁵ Szirmay 316. oldal

¹⁸⁶ Szirmay 316. oldal

¹⁸⁷ B. Nagy 1973., 219. oldal

¹⁸⁸ Urbaria et Conscriptioes HU MNL OL E 156 - a. - Fasc. 088. - No. 001.

¹⁸⁹ B. Nagy 1973., 40. oldal

¹⁹⁰ Szirmay 316. oldal

¹⁹¹ Szirmay 316. oldal

¹⁹² Szirmay 316. oldal

¹⁹³ Urbaria et Conscriptioes HU MNL OL E 156 - a. - Fasc. 088. - No. 001.

¹⁹⁴ Kovács, 128. oldal

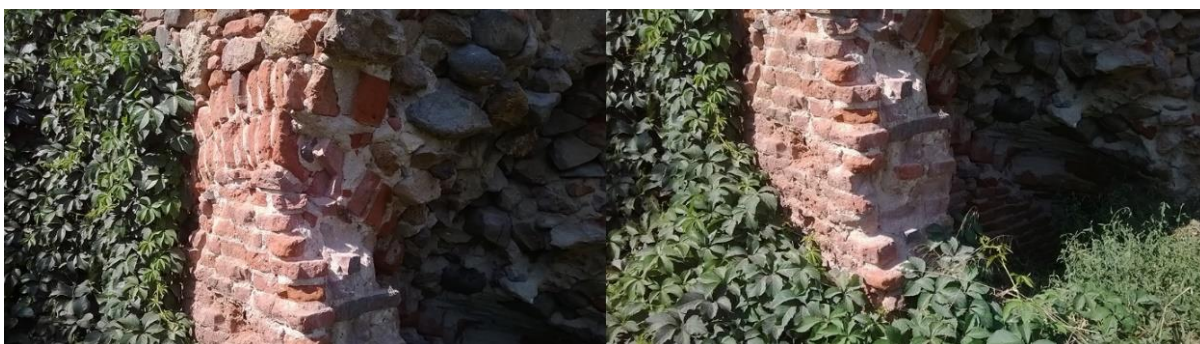
figyelhetőek meg a tornácnak: az első és második emelet között látszik a tornác tetőszerkezetét egykor tartó gerendák helye a falban. (30. és 31. kép) Az eredeti külső kő lépcsőnek nyoma sem maradt, de a sarokbástyában futó csigalépcső lenyomata még látszik a sarokbástyában. (32. kép) Az 1941-ben készült felmérési rajz szerint a nyugati szárny udvar felőli homlokzatán nem volt semmi, és az annál korábbi fotón (33. kép) pedig kisméretű ajtó, valószínűleg fűtőnyílás látszik, de most ajtó méretű, téglával körberakott, szegmensíves nyílás látszik a falon. Az 1941-ben készült első emeleti alaprajzon ennek helyén belülről falfülke vagy vakablak van ábrázolva (34. és 35. kép), de mivel a szegmensív még az udvar felőli oldalon is, tehát a teljes falvastagságban boltövként van falazva, itt eredetileg nyílás volt, melyet utólag falaztak be.



15. kép Pincenyílás a délnyugati sarokbátya északi oldalán. saját fotók



16. kép Pincenyílás a délnyugati sarokbátya keleti oldalán. saját fotók



17. kép Egykori pincelejáró az aranyospalota alatti termekből az aranyosmeggyesi várkastélyban. saját fotók



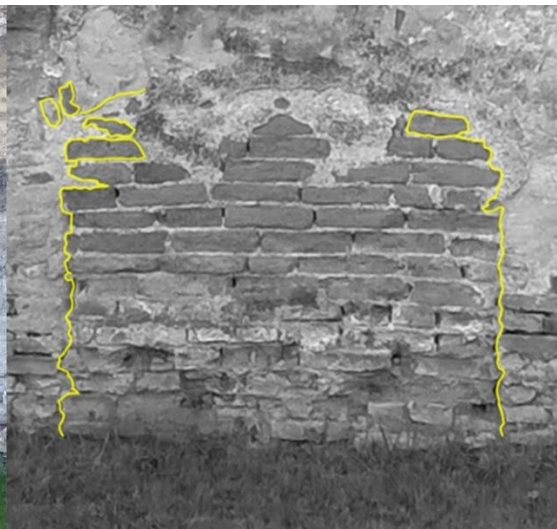
18. kép Egykori pinceablak az aranyosmeggyesi kastélyban az északi homlokzat tövében. saját fotó



19. kép Egykori pinceablak kőkerete az aranyosmeggyesi kastélyban az udvar északi oldalán. saját fotó



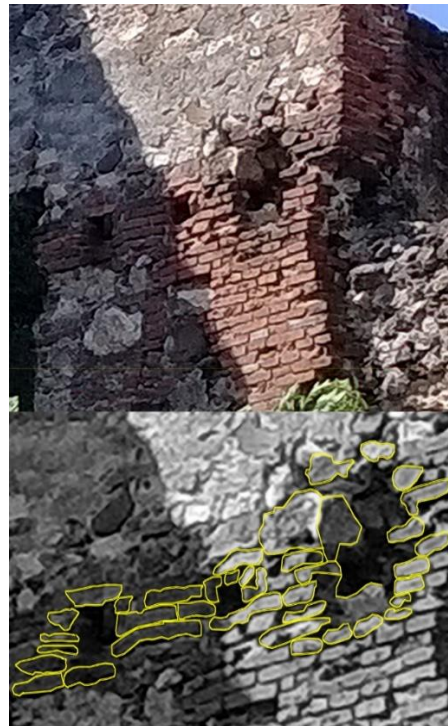
20. kép Egykori pinceablak az aranyosmeggyesi kastélyban az északnyugati sarokbástya keleti oldalán. saját fotó



21. kép Befalazott nyílás az aranyosmeggyesi kastély északi homlokzatán. saját fotó

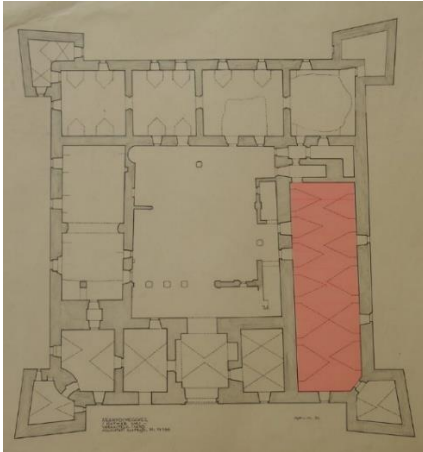


22. kép Kéménykürtő a "kapuköziben" az aranyosmeggyesi kastélyban. saját fotó

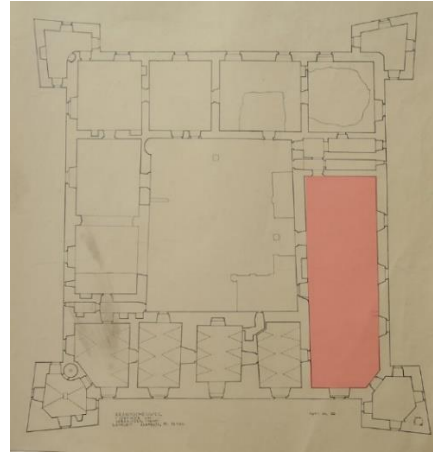


23. kép A gerendák helyei az aranyospalota falában. saját fotó

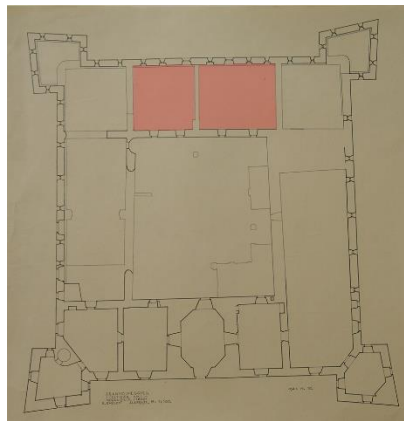
Aranyosmeggyes – egy kastély pusztulása és pusztulásában feltáruló múltja



24. kép Az aranyosmeggyesi kastély földszinti alaprajza az aranyospalota alatti boltozott teremmel. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [102407]



25. kép Az aranyosmeggyesi kastély első emeleti alaprajza az aranyospalotával. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [102418]



26. kép Az aranyosmeggyesi kastély második emeleti alaprajza az "üveges palotával". BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [102409]



27. kép Az aranyosmeggyesi kastély belső udvara északnyugat felé nézve Hollenzer László fotóján. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [801277]



28. kép Az aranyosmeggyesi kastély belső udvara délnyugat felé nézve Hollenzer László fotóján. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [201282]



29. kép Az aranyosmeggyesi kastély udvara nyugat felé nézve. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [801278]



30. kép Az egykori tornác tetőszerkezetének helye a déli udvari homlokzat falában. saját fotó



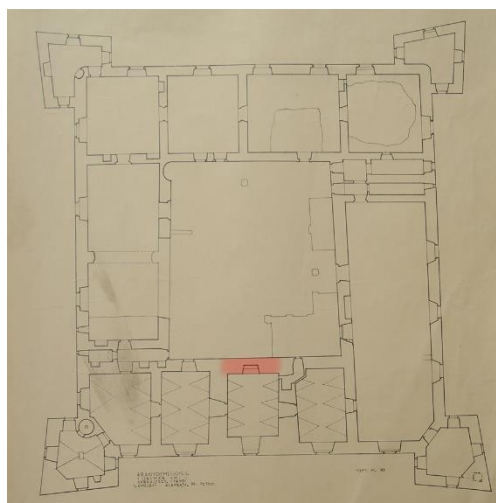
31. kép Az egykori tornác tetőszerkezetének helye a nyugati udvari homlokzat falában. saját fotó



32. kép Az egykori csigalépcső helye az északnyugati sarokbástyában. saját fotók



33. kép Az aranyosmeggyesi kastély udvari homlokzata nyugat felé Hollenzer László fotóján és jelenlegi állapotában. a felső kép alapja: BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [801281], az alsó kép saját fotó



34. kép Az aranyosmeggyesi kastély első emeleti alaprajza a mostani nyílás helyén falfülke ábrázolásával. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [102408]



35. kép Az aranyosmeggyesi kastély udvari homlokzata Lux Géza felmérési rajzán, a mostani nyílás helyén tömör falfelülettel. a kép alapja: BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [102411] részlet

Nyílások és nyíláskeretezések

Az aranyosmeggyesi kastély ajtó- és ablakkeretezései külön figyelmet érdemelnek. Ezek nem egy korból származnak. A Lónyay féle átépítés során meghagytak, vagy újra felhasználtak korábbi kereteket, de készítettek újakat is. Közülük a főkapu keretezése a leglátványosabb. Felirata: MAG SIGIS DE LONIA COMES COTT CRASNEN A FUNDAMENTIS EXTRUXIT, és a Lónyay címer mellett: ANNO DNI MDCXXX. (36. és 37. kép) Ennek fordítása (Balogh Jolán szerint): „Nagyságos Lónyay Zsigmond, Kraszna vármegye ispánja építette a fundamentumtól kezdve az Urnak 1630-ik esztendejében.”¹⁹⁵ Ez alapján a legtöbb forrás egyetért, hogy az építkezés 1630-ban kezdődött, végét pedig 1657-re datálják. Ellenben B. Nagy Margit említi már 1615-ből származó, Lónyay Zsigmond monogramjával ellátott ajtót is, így ő az 1630-at befejező dátumnak tekinti.¹⁹⁶ Ezzel viszont az a probléma, hogy Báthori András ekkor még életben volt, így a kastélyt ő birtokolta, nem a Lónyay család... Az „a fundamentis”, vagyis „alapjaiból” szó nem átépítést feltételez, de ez feltehetően csak egy kis túlzás a felirat készítőjétől, az azonos helyen álló, Báthoriak által birtokolt kastély létében az épületről készült irások megegyeznek. (Annál is inkább, hogy az épületből ismert egy 15. vagy 16. század eleji pálcátagos profilú ajtókeret is.¹⁹⁷ Erről B. Nagy Margit így ír: „A benne [a kastélyban] talált késő gótikus, valamint 1547-ből és 1615-ből származó ajtókeretek arra utalnak, hogy a kastély építése már a XV. század végén, vagy a XVI. század elején elkezdődött. De az is megtörténhetett, hogy a régi várból származó ajtókat utólagosan építették be az új kastélyba.”¹⁹⁸ Sajnos valódi feltárások híján ennél többet máig nem lehet tudni.) Kovács András 2003-ban kiadott könyve azt mondja, a címerkő az utóbbi években tűnt el. A kapu néhány darabja a Szatmári Múzeumban található.¹⁹⁹

Az északi homlokzaton még mindig ott van a befalazva egy díszes ajtókeret szemöldöke. A rajta látható faragványt Szöcs Péter Levente Báthori-címerként nevezi meg,²⁰⁰ és Szirmay is ezen a helye írja le²⁰¹. Itt 1941-ben a homlokzat nézetén még a teljes keret megvan, és az alaprajzon valóban nyílásként ábrázolták. Az elfalazásra tehát ez után került sor. Az elfalazás maga is érdekes, hiszen élesen elkülönülő kő és téglaból áll. Észrevehető továbbá, hogy a más nyílásokkal ellentétben itt nem látszik a falszövetben téglából rakott boltív a szemöldök fölött. (38, 39, 40 és 41. kép)

A főhomlokzaton a torony tengelyét a díszesebb nyíláskeretezések is kiemelik. Ezek, akárcsak a főkapu, timpanonosak. Az első emeleten a keret frízében triglifek és rozetták voltak, a timpanonban szintén növényi motívumokkal. Feljebb a frízbe növényi indákat faragtak, a timpanon viszont üres. A legfelső ablak ennél is egyszerűbb. A homlokzat többi ablakának architrávja egyenes, az első szinten a fríz indás díszítést kapott, a második emelet frízei pedig a torony legfelső szintjén találhatóakhoz hasonlatosak. A földszinti ablakok a főhomlokzaton sem egységesek, feltehetőleg ez összefügg az alsó helyiségek alárendeltebb mivoltával. A torony sarkait a legfelső szinten, és eggyel alatta is kváderköveket utánzó vakolatban kialakított mintával emelték ki, csakúgy, mint a sarokbástyák éleit. Az első és második szint között, valamint a főhomlokzaton a torony legfelső szintje alatt övpárkány futott. Az összehatást Balogh Jolán így jellemezte: „tisztá, nyugodt falfelületek, falak harmonikus aránya, nincsenek felesleges díszítések”.²⁰²

¹⁹⁵ Balogh 1941., 22. oldal

¹⁹⁶ B. Nagy 1973., 370. oldal

¹⁹⁷ H. Takács, 57. oldal

¹⁹⁸ B. Nagy 1973., 370. oldal

¹⁹⁹ Kovács, 172. oldal

²⁰⁰ Szöcs, 142. oldal

²⁰¹ Szirmay 315. oldal

²⁰² Balogh 1941., 23. oldal

Az is látszik a nyílásokkal kapcsolatban, hogy sok esetben a ma látható, az 1941-es felmérési rajz, és az archív fotók nyíláskeretei – illetve azok helyei – nem akkorák, mint az eredeti nyílásméret, ami magassága a kiváltóként szolgáló téglából kirakott szegmensívekből gondolható. Az északnyugati sarokbástya északi oldalán, az első emeleten például az eredeti nyílás jóval magasabb – vagy magasabban – volt, mint a kőkerettel díszített utódja. (42. kép) Ezzel ellentétben a déli udvari homlokzat emeletén a keret helye egyértelműen utólag lett kivágva úgy egy téglavastagságban, és maga a kiváltás annál alacsonyabban van. (43. kép) De vannak „összeillő” helyek és keretek is. (44. kép)

A főhomlokzat első emeletén mind az öt ablaknál megvan a kőkeret, és a torony tengelyében lévő és a legdélebbit leszámítva látszik az eredeti nyílásméret is. Itt azt vettem észre, hogy a nyílások eredetileg mind függőleges, mind vízszintes értelemben nagyobbak voltak a mostaninál. (45. kép) A második emeleten (a toronytengelyben lévő ablakot leszámítva) hasonló kép tárul elénk. Megjegyezném még, hogy a főhomlokzat és az északnyugati sarokbástya nyíláskeretei feltűnően közel esnek egymáshoz. (46. kép) (Egyébként, a főhomlokzat nyílástengelyei nem teljesen szimmetrikusan oszlanak el, de különböző szintek nyílászárói függőleges értelemben majdnem teljesen összhangban vannak egymással.) A kaputoronynál a második emeleten a kiváltás a mostani keretnél sokkal magasabban van, és magassága nem egyezik a szint többi ívével sem. (47. kép) (Ez természetesen magyarázható azzal, is hogy a falazatok valószínűleg nem egyszerre készültek ld. feljebb.) A földszinten sajnos egy kivétellel hiányoznak a keretek, vagy nem is voltak soha, (az az egy nem illeszkedik, és látható, hogy a keret „rá volt téve” a falra, a kő nem volt befalazva) és a nyílások környezetében kitört falak miatt nehéz ilyen jellegű megfigyeléseket tenni, annyi azonban állítható, hogy ezek méretén is eszközöltek átalakításokat az idők folyamán. A Rados-féle felvételen (48. kép) a legdélebbi ablak alatt kis nyílás volt, ami ma már csak a falszövet változásában jelenik meg, mert azóta befalazták.

Az északnyugati sarokbástya és a főhomlokzat csatlakozásánál az első emeleten, csakúgy, mint az északi oldalán és az északi homlokzathoz való csatlakozásánál a keretnél jelentősen magasabban látszik a kiváltás. (49. kép) A nyugati oldalán a keret már nem látszik, az egykori ablak helye be van szakadva. A főhomlokzat felé eső oldalán az ablakok aránytalanul közel esnek a főhomlokzathoz, lényegében a keretek összeérnek a főhomlokzaton lévővel. (ld. még feljebb) A bástya második emeletén csak az északi homlokzathoz csatlakozó oldalán maradt meg kellő magasságban a fal, itt egy a mostaninál keskenyebb ablak látszik a falszövetben. (50. kép) Ezen az oldalon a földszinten van még egy kicsi kőkeret, ami illeszkedik a kiváltáshoz, ez belülről a csigalépcső indulása mellett van, és a nyílás mérete nagy mértékben szűkül bentről kifele. (51. kép) Hasonló méretű nyílás található a bástya földszintjén a déli oldalán is. (52. kép) Az északi homlokzaton a földszinten a feljebb említett ajtón és befalazott nyíláson kívül négy ablak található. A legnyugatabbi esetében érdekes, hogy bár kőkeretének szemöldöke és párkánya megvan, Lux Géza felmérési rajzán csak mint két függőleges vonalként megfigyelhető anomáliát jelzi, tehát valamikor befalazták és levakolták (a szárkő helyének befalazása a bal oldalon még látszik, illetve a keret tagozatai le lettek vésve), mostanra viszont újból valódi falátörésként jelenik meg. Egyébként a keret megfelel a kiváltásnak. (53. kép) Másik két ablaknál, amik jelenleg lapos arányú kerettel rendelkeznek, az előbbiéhez hasonló arányú nyílás lenyomata látszik a falban. (54. kép) A legkeletebbi ablakkeret- és eredeti nyílásmérete megfelel egymásnak. (55. kép)

A kéménykürtőnél keletkezett falkitörés (ld. feljebb) fölött a terület fölött két kis nyílás van, látszólag esetleges elrendezésben. A magasabban lévő a falban futó kürtő mellett a mára kitört falnál látszik belülről, a másik pedig kinti méreténél sokkal nagyobb méretben jelenik meg, megközelítőleg a szint félmagasságánál (56. kép). Ezek az emeleti alaprajzon is fel voltak tüntetve (57. kép). A következő szinten az 1941-es rajzon még négy ablak jelenik meg, mára csak három maradt. Ezek közül a két nyugatabbinál a főhomlokzat e szinti ablakaihoz hasonló

arányú eltérések vannak, a harmadik körül még fent van a vakolat nagy része, így nem láthatóak pontosan a téglák. (58. kép) Az északkeleti bástya mellett lévő ablak körüli fal már leomlott. Ezen a szinten a falszövetben még egyérdekesség vehető észre, az utóbb említett két „ablak” közötti részen a falban megjelenik egy vonal, ahol a téglák nincsenek összecsoportosítva egymással. Hogy ez eredetileg mettől meddig tartott most nem állapítható meg, mert a fal valamivel az első és a második emeletet elválasztó párkány alatt abbamarad, az anomália alja pedig talán az alsó két szint között sejlik fel, de itt nagyrészt vakolva van. (59. kép) Legfelül a kisméretű nyílások során kívül (ld. feljebb) nagyobb ablakok is vannak. Hollenzer felvételén talán egy befalazott és elvakolt ablak körvonala látható az északkeleti sarokbástya mellett, bár azt Lux nem ábrázolja ennyire sem. (60. kép) Az a három keret, amit ő látott, ma is megvan. Ezek alatt látható, hogy az egykori nyílások a jelenlegiekénél valamivel szélesebbek voltak. (61. kép). Bizonyos vagyok benne továbbá, hogy ezek a nagyobb ablakok a kis nyílássor után készültek, mert a kis nyílások közül kettőt befalaztak, láthatóan azért, mert „útban voltak” az ablakoknak. (62. kép) Továbbá a kiszakadt falrész fölött ezen a szinten egy kisebb, nyújtottabb keret is van, ami az 1941-es homlokzaton nincs ábrázolva, bár a könyöklőpárkánya annyira kiáll a falsíkból, hogy annak, ha csak vakolat lett volna rajta, még egyértelműen látszania kellene. (63. kép) Megfigyelhető még, hogy az északnyugati sarokbástya melletti keret a többinél díszesebb, a faragása a főhomlokzat kaputengelyében az első emeleten lévő virágos frízű keretével egyező, eltekintve attól, hogy ez nem timpanonnal záródik. (64. kép)

Az északkeleti sarokbástya már nagyon romosan áll. Ennek az északi homlokzathoz csatlakozó oldalán annyi mondható, hogy a földszint nyíláson elég sokat szűkítettek valamikor, főleg magassági értelemben. (65. kép) Az északi oldalán a talaj szintjén kis pinceablak szemöldökének átboltozása látható (66. kép). Emeleti ablakairól a fentiekhez hasonló megállapításokat tenni nem tudtam, mert a fal még a szemöldökmagasságuk alatt leomlott. A keleti homlokzathoz csatlakozó oldalon a földszinti részről is mindössze annyi látszik, hogy valamilyen nyílás volt rajta egykor, ami 1941-ben nem lett ábrázolva az arra néző metszeten. (67. kép)

A keleti oldalon 1941-ben a földszint összes ablak be volt falazva. Ezek, az egyébként mind különböző méretű ablakok, mostanra mind újból valódi faláttörésként jelentkeznek, kivéve a legészakabbat. (68. kép) Lux rajzán a két szélső fölött még kő szemöldök látszik, ezeknek mára nyoma veszett. Most e szint felett semmi nem áll már ebből a falból, a háború előtt az első emeleten nagyméretű ablakok voltak, a második emeleten pedig a feljebb leírt kis nyílások során kívül még két nagyobb ablak is helyet foglalt. (Elvileg ez a rész lenne az egykori „üveges palota”.) Hozzáteszem, a földszint nyílástengelyei nem mutatnak olyan szabályosságot, ami a reneszánsz homlokzatokra általában jellemző, az alárendeltebb funkciójú helyiségekben a funkcionális szükségletek még fontosabbak voltak.

A sarokbástyák közül a délkeleti van a legrosszabb állapotban. Itt a nyílásokról nem is igen lehet beszélni. Az emelet már nincs meg kellő magasságban ilyen megfigyelésekhez, egyedül a nyugati oldalon a betört fal árulkodik az egykori kialakításról. (69. kép) Viszont feltűnő, hogy itt a falazat anyaga élesen vált a földszint fölött, tégláról kőre. Továbbá a földszinti falban vízszintes járat halad, mely a délkeleti sarkon be is fordult. (70. kép)

A déli homlokzati fal túlnyomórészt megsemmisült, ahol nem ott pedig annyira benőtte a növényzet, hogy a falszövet nem igazán látszik. Ez alól a két bástya melletti részek képeznek kivételt. Kelet felől csak nagyjából a földszint magassága van meg, itt is annyi látható, hogy az 1941-ben még befalazott nyílás kiomlott. (71. kép) A nyugaton megmaradt falsáv nem olyan széles, hogy látszódnának az egykori ablakok.

A délnyugati sarokbástya előbb említett oldalhoz csatlakozó részén a földszinti nyílás sem Lux rajzán, sem Hollenzer fotóján nem található meg, és ugyanez igaz az alatta felbukkanó pinceablakra is. (72. kép) A felette lévő kökeret illeszkedése a kiváltásához pontos, csakúgy, mint a déli oldalé (a könyöklőből ítélve). (73. kép) A második emeleten e tengelyek nyílásai

sajnos már nem látszik ezeken az oldalakon. Viszont a déli oldal legfelső emeletén egy alacsonyan lévő, befalazott nyílás látszik, ami mindkét korábbi képi forráson is felfedezhető. (74. kép) Ez alig valamivel a párkány fölött indul, és a fél szintmagasságig sem tart, eredeti rendeltetése bizonytalan. A bástya másik két oldalán az emeletek nyíláskeretei (vagy egykori helyük) és a kiváltott áttörések mérete összhangban van egymással. A főhomlokzattal érintkező oldalon a földszinti nyílásról egykori létén kívül mást nem tudok megállapítani (a növényzettől nehezen látszik, de mintha az archív fotón vakolt fal lenne a helyén), illetve itt is érkezik fel egy pinceablak. (75. kép)

Arra, hogy az udvari homlokzat is egész máshogy nézett ki valaha, már tettem utalásokat. A nyugati oldal felé nézve az első emelet egykori ajtónyílásán kívül (ld. feljebb) szembeötlő még a kaputól északra lévő helyiség ajtaja felett lévő befalazott nyílás, ami kívül és belül is jól látszik. (76. kép) Valamint e fölött nagyjából a felső két szint között egy az ott lévő első emeleti ablaknál jóval magasabban záródó szegmensív húzódik a falazatban, ami záródása a középső ajtóénál is feljebb van. (77. kép)

Dél felé nézve a fal igencsak romos állapotban van, de még így sok érdekesség megfigyelhető rajta. A földszinten az 1941-es alaprajzon látszó négy falnyílásból már csak kettő azonosítható (78. kép), ezek közül is csak a nyugatabbinál maradt meg a szemöldök íve. (79. kép) E fölött a falban egy magasabb ív indulása rajzolódik ki, amelyhez hasonló nyom fedezhető fel a falban még kétszer, egyenletes elosztásban. (80. kép) Sajnos a teljes ív egyszer sem látszik egyben. Az első emelet magasságában csak egy ajtó nyoma látszik, itt eredetileg a kőkeretes ajtónál kisebb nyílás volt, így a téglából kifaragták a szükséges helyet (ld. még: feljebb, (48. kép)) E fölött megmaradtak az egykori fatornác gerendáinak lukjai, illetve a túloldalról látható nagy íves záródású falfülke íve. (81. kép) Egyébként ez a tetejénél mindössze egy téгла vastagságú fallal van elkészítve, illetve a vastagság váltásánál anyagbeli váltás is megfigyelhető. Valószínűnek tűnik, hogy itt valamikor nyílás volt a falfülke helyett. E mellett, az ajtó fölött az aranyospalota felőli oldalon szabályos téglalap alak jelenik meg a falszövetben, melynek kívülről nincs nyoma. (82. kép)

Az udvari homlokzatok közül a keletinek nyoma sem maradt. Az északiból áll még néhány falmaradvány, az első emelet magasságában, tetejükön az 1957-ben készített betonréteggel. Az 1941-es alaprajz az északi és keleti udvari homlokzatok találkozásánál félköríves balfülkét jelez. (83. kép) Ez jelenleg be van falazva (valószínűnek tartom, hogy a betonozás megkönnyítése miatt) (84. kép). Megmaradt még egy a pincéhez tartozó kőkeretes nyílás szemöldöke (ami az alaprajzon szintén jelölve volt) (85. kép). A nyugati és északi oldal találkozásánál egy falhasadékon át az egykori fűtőtérbe láthatunk be (ld. lejjebb).

Az ablakok nagy részét „őnban foglalt üveg ablak”-ként írják le²⁰³, ami a reneszánsz korban a minél jobb megvilágítás igénye miatt az erdélyi kastélyokon széles körben elterjedt megoldás volt.²⁰⁴ Ezen kívül szó van néhány fa ablakkeretről is.²⁰⁵

Aranyosmeggyessel kapcsolatban gyakran felmerül, hogy elhelyezkedése miatt nemcsak az erdélyi építészet hatásai érezhetők rajta, hanem a „Partium más színezetű felfogása”²⁰⁶ is, és ez a nyílások keretezéseiben jelenik meg legmarkánsabban. A belső ajtók keretezései közül többről is egyértelmű, hogy a kolozsvári kőfaragó iskola munkásságából származnak, és „párdarabjaik” megtalálhatóak például a kolozsvári „Rósás-házban”, illetve a Belmonostor utcában.²⁰⁷ (86. kép) Némelyiken az 1620-as és az 1657-es évszámok látszanak. A kolozsvári stílus szerint készült kereteknek két típusa volt a kastélyban megtalálható, az egyik a „dór triglyphes frizü”, a másik a „rusticás”. A közepén háromszög alakban megtört egyenes párkány

²⁰³ Urbaria et Conscriptioes HU MNL OL E 156 - a. - Fasc. 088. - No. 001.

²⁰⁴ B. Nagy 1970., 100. oldal

²⁰⁵ Urbaria et Conscriptioes HU MNL OL E 156 - a. - Fasc. 088. - No. 001.

²⁰⁶ Balogh 1941., 23. oldal

²⁰⁷ Kovács, 128. oldal

is gyakran megjelenik, melyet Balogh Jolán lombard eredetű motívumként azonosít. (87. kép) Mostanra a belső ajtók kőkereteinek csak töredékei vannak eredeti helyükön, azokról is lekoptak az egykori minták. (88. kép) A Partium hatása inkább a növényi motívumokkal, levelekkel díszített faragványokon érezhető. Az egyes ablakok keretein látható indás díszítés pedig már az erdélyi virágos reneszánszhoz kapcsolható.²⁰⁸

A külső nyílások keretei és a falban megfigyelhető egykori lukak közti eltérések mindenképpen alátámasztják, hogy az épület külseje az idők folyamán jelentősen megváltozott.

²⁰⁸ Balogh 1934., 154-155. oldal



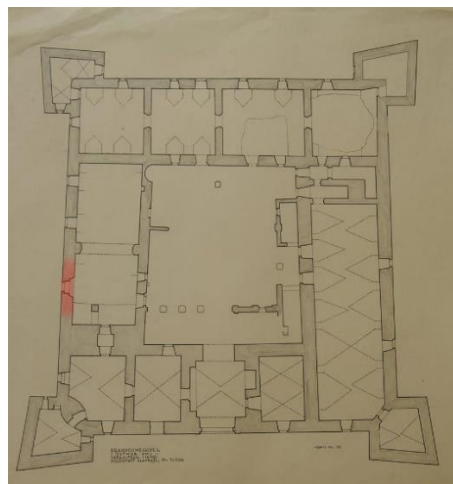
36. kép Az aranyosmeggyesi kastély kapuja Rados Jenő fotóján. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [801000]



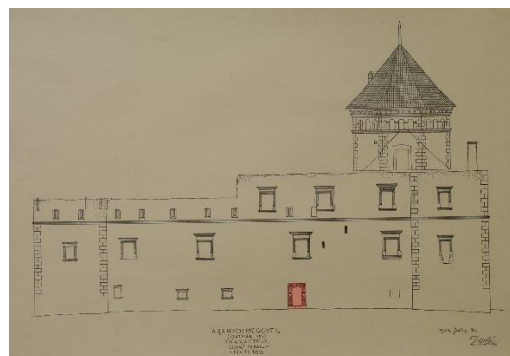
37. kép Az aranyosmeggyesi kastély kapuja ma. saját fotó



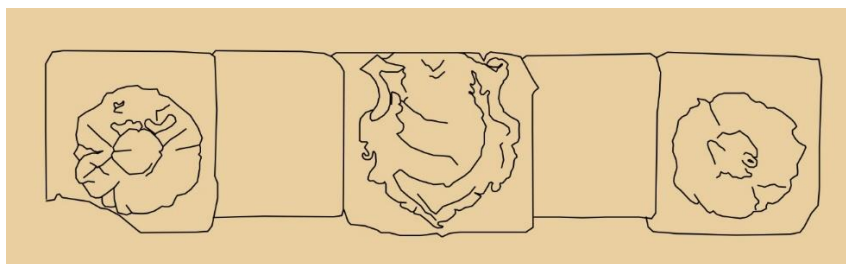
38. kép Faragott ajtószemöldök az aranyosmeggyesi kastély északi homlokzatán. saját fotó



39. kép A Báthori-címeres ajtónyílás az aranyosmeggyesi kastély földszinti alaprajzán, Lux Géza által felmérve. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [102407]



40. kép A Báthori-címeres ajtókeret, még teljes egészében, Lux Géza felmérési rajzán. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [102416]



41. kép A Báthori-címeres kőkeret rajza mai állapotában. saját rajz



42. kép Nyíláskeret- és kiváltás az aranyosmeggyesi kastély északnyugati sarokbástyájának északi oldalán. saját fotó



43. kép Nyíláskeret- és kiváltás az aranyosmeggyesi kastély udvarának déli falában. saját fotó



44. kép Nyíláskeret- és kiváltás az aranyosmeggyesi kastély északi homlokzatán. saját fotó



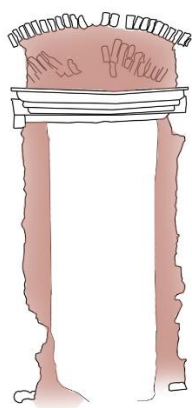
45. kép Ablakkeretezés és kiváltás a főhomlokzat első emeletén. saját fotó és rajz



46. kép Ablakkeretek az északnyugati sarokbástyán és a főhomlokzaton. saját fotó



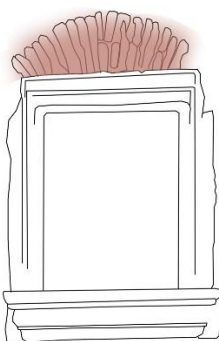
47. kép Ablakkeret és kiváltás a főhomlokzat második emeletén a kapu tengelyében. saját fotó és rajz



49. kép Ablakkeret helye és ablakkiváltás az aranyosmeggyesi kastély északnyugati sarokbástyáján. saját fotó és rajz



48. kép A főhomlokzat részlete. Részlet Rados Jenő fotójából. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [800999]



50. kép Ablakkeret és nyiláskiváltás az aranyosmeggyesi kastély északnyugati sarokbástyájának második emeletén. saját fotó és rajz



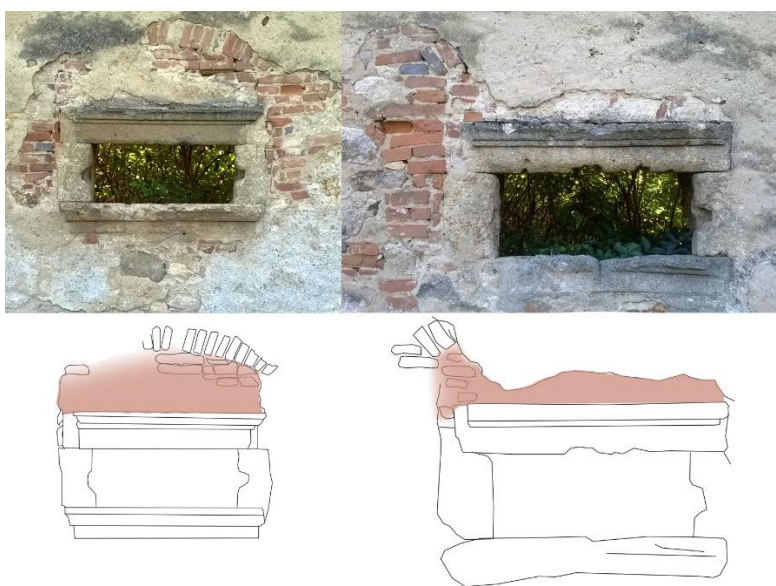
51. kép Ablak az északnyugati sarokbástya földszintjén a keleti oldalon. saját fotó



52. kép Kisméretű ablakkeret az aranyosmeggyesi kastély északnyugati sarokbástyájának földszintjén a déli oldalon. saját fotó



53. kép Befalazott és újból kibontott ablakkeret az aranyosmeggyesi kastély északi homlokzatának földszintjén. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [102416] részlet, saját fotó és rajz.



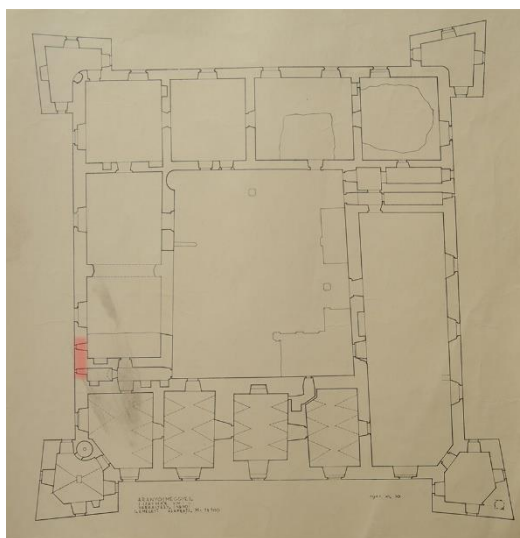
54. kép Földszinti ablakok az aranyosmeggyesi kastély északi homlokzatának földszintjén. saját fotók és rajzok



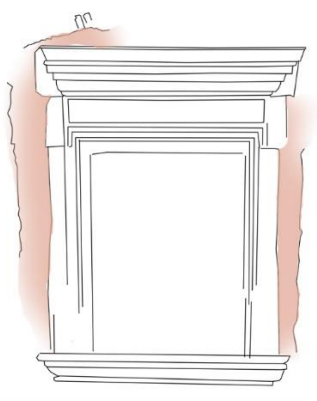
55. kép Kisméretű nyílások az aranyosmeggyesi kastély északi homlokzatán. saját fotók



56. kép Földszinti ablak az aranyosmeggyesi kastély északi homlokzatán. saját fotó, BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [102416] részlet



57. kép Az aranyosmeggyesi kastély első emeleti alaprajza, a kémény körüli kis nyílásokkal. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [102408]



58. kép Ablakkeret és kiváltás az aranyosmeggyesi kastély északi homlokzatának első szintjén. saját fotó és rajz



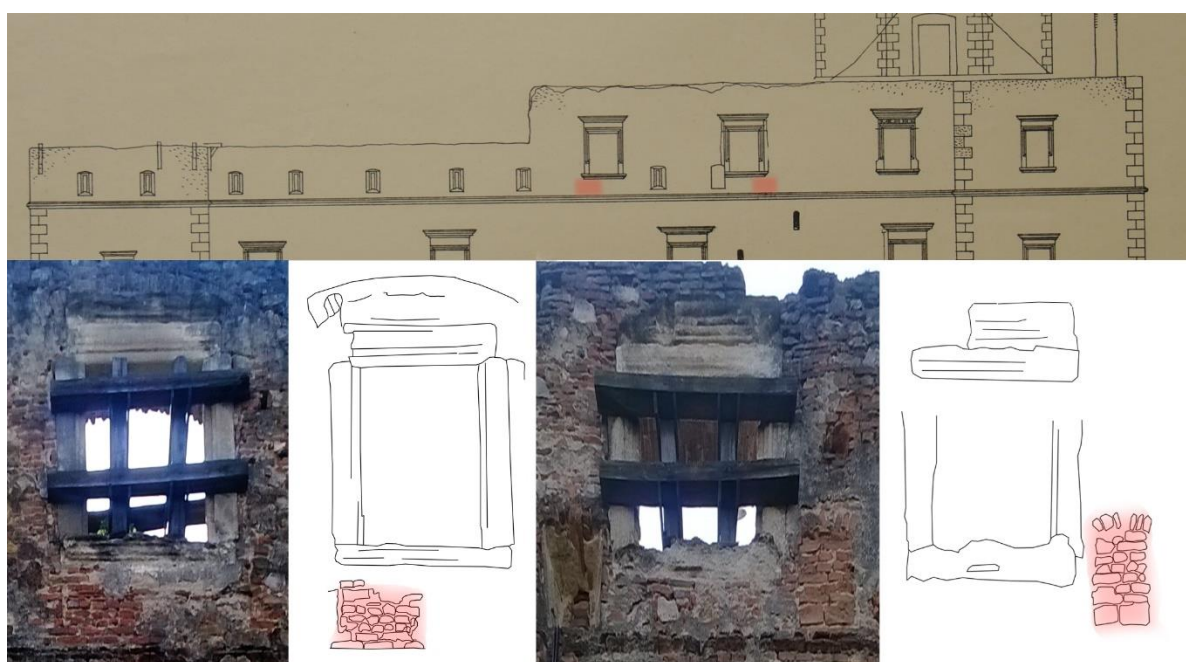
59. kép Függőlegesen elváló falazat az aranyosmeggyesi kastély északi homlokzatán. saját fotó és BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [102416]



60. kép Egykori ablak helye az aranyosmeggyesi kastély északi homlokzatán. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [102416], BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [801271]



61. kép Ablakkeret és kiváltás az aranyosmeggyesi kastély északi oldalának legfelső emeletén. saját fotó és rajz



62. kép Befalazott és mostanra a vakolat alól előkerült nyílások az aranyosmeggyesi kastély északi homlokzatán. BME Építészettörténelmi és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [102416] részlete, saját fotók és rajzok



63. kép Ablakkeret az aranyosmeggyesi kastély északi homlokzatának legfelső emeletén. saját fotó



64. kép Azonos mintával díszített frízű ablakkeretezések az aranyosmeggyesi kastély északi homlokzatának legfelső emeletéről, illetve a főhomlokzatáról. saját fotó és rajz

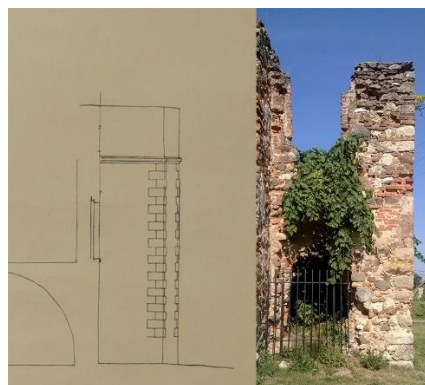
Aranyosmeggyes – egy kastély pusztulása és pusztulásában feltáruló múltja



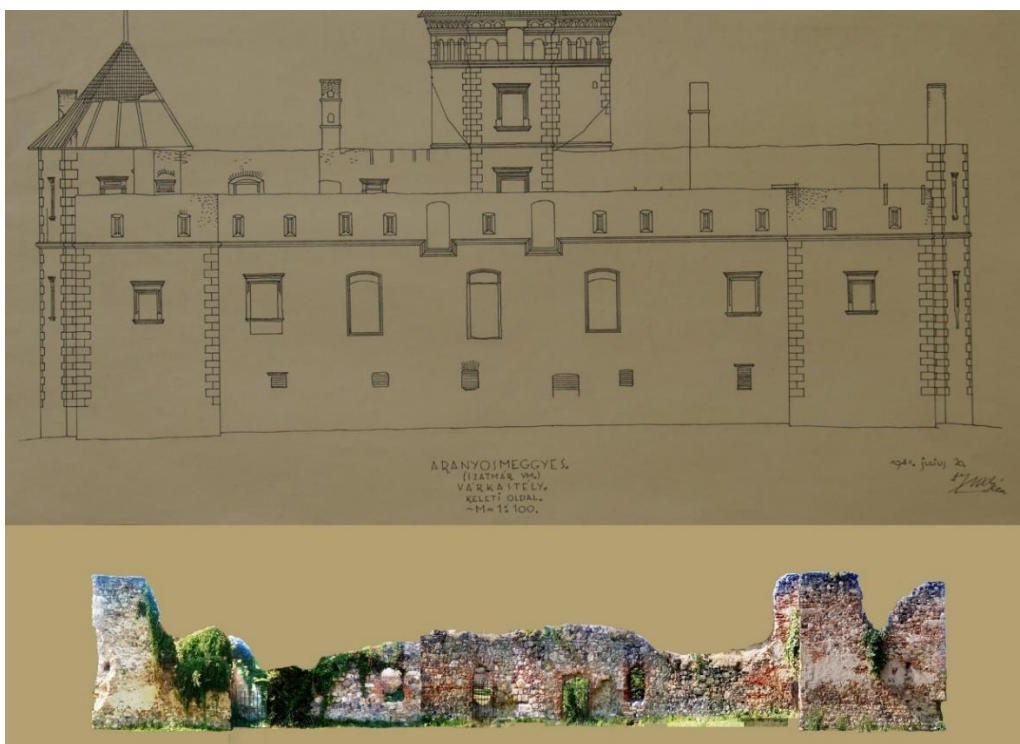
65. kép Az aranyosmeggyesi kastély északkeleti sarokbástyájának nyugati oldalán lévő egykori ablaknyílás. saját fotó



66. kép Az aranyosmeggyesi kastély északkeleti sarokbástyájának északi oldalán lévő pinceablak teteje. saját fotó



67. kép Az aranyosmeggyesi kastély északkeleti sarokbástyájának déli oldala. részlet BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [102412]-ből, saját fotó



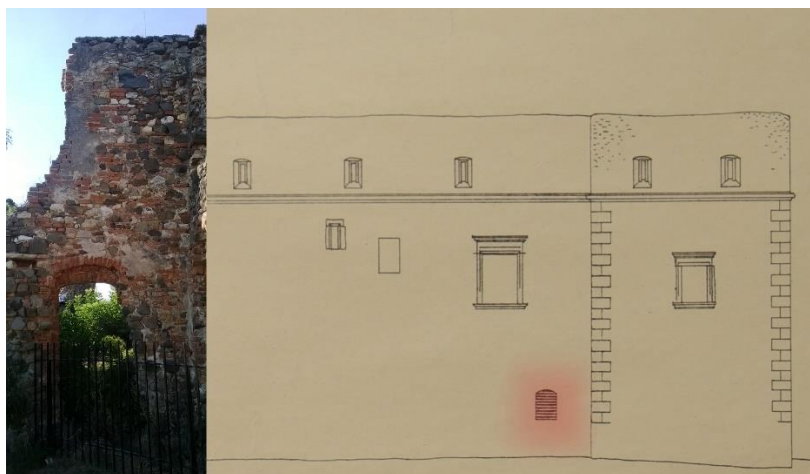
68. kép Az aranyosmeggyesi kastély keleti homlokzata egykor és ma. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [102416] és saját fotók



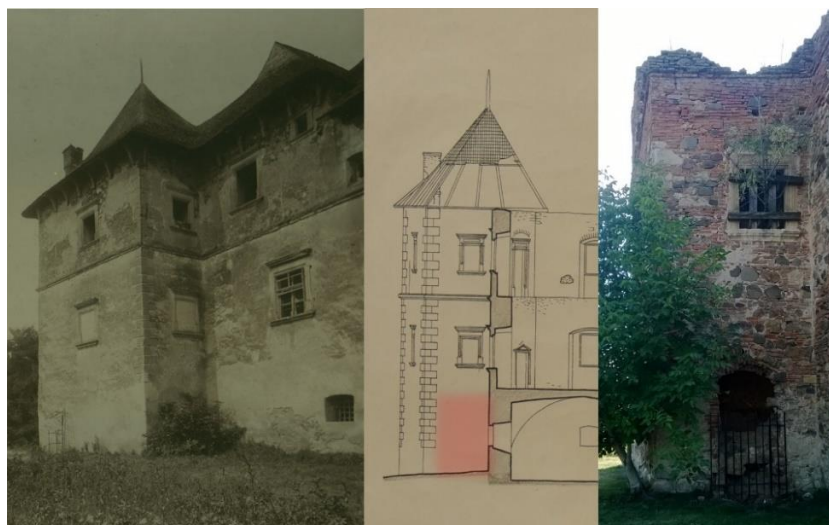
69. kép Az aranyosmeggyesi kastély délnyugati sarokbástyájának nyugati fala. saját fotó



70. kép Vízszintes lukak az aranyosmeggyesi kastély délnyugati sarokbástyájának falában. saját fotó



71. kép Ablaknyílás az aranyosmeggyesi kastély déli homlokzatán. saját fotó, BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [102415] részlet



72. kép Egykor elfalazott, mára újból látható nyílás az aranyosmeggyesi kastély délnyugati sarokbástyájának földszintjén. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [801265] és [102412], saját fotó



73. kép Ablakkeret egykori helye az aranyosmeggyesi kastély délnyugati sarokbástyájának első emeletén. saját fotó és rajz



74. kép Befalazott nyílás az aranyosmeggyesi kastély délnyugati sarokbástyájának legfelső emeletén. saját fotó



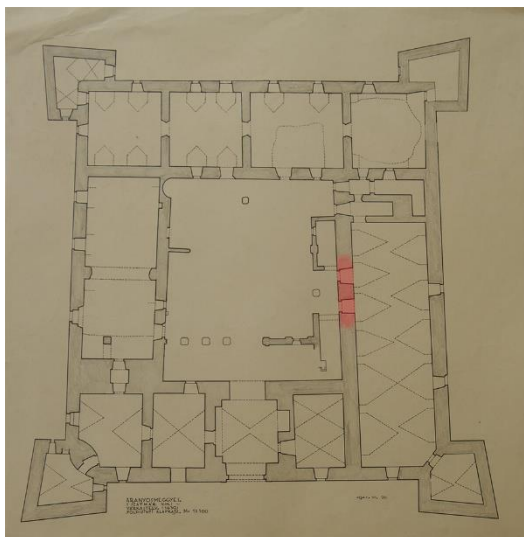
75. kép Nyíláskiváltás az aranyosmeggyesi kastély délnyugati sarokbástyájának földszintjén. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [801283, saját fotó



76. kép Ajtó és befalazott nyílás az aranyosmeggyesi kastély udvarának nyugati homlokzatán, kívülről és belülről. saját fotók



77. kép Szegmensív a falszövetben az aranyosmeggyesi kastély udvarának nyugati homlokzatán. saját fotó



78. kép Az aranyosmeggyesi kastély földszinti alaprajza a ma látható nyílásokkal. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [102407]



79. kép Ajtónyílás az aranyosmeggyesi kastély udvarának déli homlokzatán. saját fotó



80. kép Ívek a falszövetben az aranyosmeggyesi kastély udvarának déli homlokzatán. saját fotó

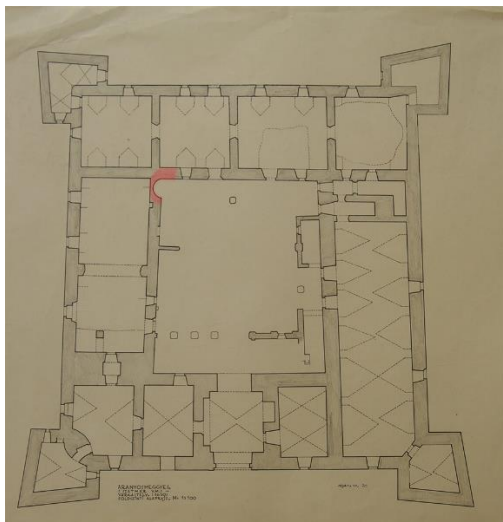


81. kép Nagyméretű ív az aranyosmeggyesi kastély udvarának déli homlokzatán, illetve az "aranyospalota" felől. saját fotók



82. kép Szabályos téglalap kifalazás az aranyosmeggyesi "aranyospalota" falzatában. saját fotó

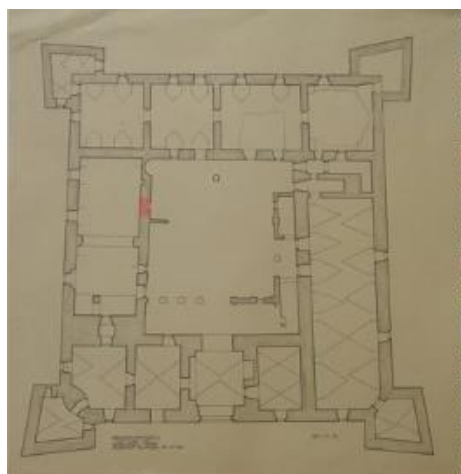
Aranyosmeggyes – egy kastély pusztulása és pusztulásában feltáruló múltja



83. kép Az aranyosmeggyesi kastély földszinti alaprajza az udvar sarkában félköríves fülkével. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [102407]



84. kép Utólag befalazott félköríves falfülke az aranyosmeggyesi kastély udvarának északi homlokzatán. saját fotó



85. kép Pinceajtó helye az aranyosmeggyesi kastély földszinti alaprajzán, illetve a kökeret ma. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [102407] és saját fotó



86. kép Ajtókeret a kolozsvári "Rósás-házból" és azonos mintájú keret az aranyosmeggyesi kastélyból.
http://www.welcometoromania.ro/Cluj/Cluj_Casa_Rosas_m.htm és BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [800998]



87. kép Megtört párkányzatú ajtókeretezés az aranyosmeggyesi kastélyból. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [801275]



88. kép Az aranyosmeggyesi kastély nyugati szárnyának földszintjén megmaradt ajtókeretek ma. saját fotók

Kaputorony, külső védművek

A nyolcszögletes kaputorony szintén sok erdélyi reneszánsz kastélyon megjelenő elem²⁰⁹, itt egy szinttel emelkedett a főhomlokzat fölé. Vakárkádós, pillérívetes törpegaléria futott körbe a tornyon, mely utóbbi B. Nagy Margit szerint egykori pártázatos díszítésre utal, mely a Lónyay-féle átépítés során keletkezett.²¹⁰ Továbbá Gerevich Tibor úgy gondolta, az aranyosmeggyesi kastély pártázata a töröcsvárihoz (89. kép) hasonlíthatott, bár „az alacsony, tömzsi árkádsor arányai inkább a mai Szlovákia területén lévő pártázatos kastélyok arkaturáit idézik”.²¹¹ Balogh Jolán írja, hogy a szepes-sárosi pártázat, mely eltér az ország más vidékein elterjedt pártázatoktól, díszesebb, és megjelenik rajta a vakárkádós fríz a 17. századtól kezdve.²¹² Például a fricsi kastély homlokzatát tekintve valóban szembeötlő a hasonlóság annak pártázata alatt futó félköríves vakárkádok (10. kép) és az aranyosmeggyesi kaputorony teteje között. (90. kép)

A Lónyay-féle építkezés következtében a kastély erősített lett. Szirmay biztos benne, hogy ez nem származhat korábbi korból, mert a Báthoriak idejéből származó levelek keltezése „Datum in Curia nostra Aranyos Megyes 1608” volt. Az erősítés eredményeként az épületet kövel kirakott négyszögletes vizesárok vette körül, a négy sarkán bástyákkal, belülről vastag tögy korlátokkal megerősítve.²¹³ 1970 nyarán szondázó ásatásokat végeztek a kastély körül, ekkor kiegészített fa cölöpökre és földsánc maradványaira leltek, és bár az ásató ezt 10-11. századi földvárként azonosította, Szócs Péter Levente azon a véleményen van, hogy ez a kastély erősítésének korábbi, 16-17. századi fázisa vagy előzménye lehet.²¹⁴ Az északi oldalon volt a külső kapu, felette a tisztartó, mellette a hajdúk és porkolábok szobái. E külső építmény adott helyet a tömlöcnek és a rabháznak is.²¹⁵ A külső udvaron Klobusoczky idején még állt, bár rossz állapotban egy szalmafedésű istálló és egy kocsiszín.²¹⁶ A külső kapu emeletes építmény volt, felvonóhíddal.²¹⁷ 1689-ben azt írják róla: „...Hasonlóképpen a bástyái és bélétt árka is régi épületihez képest semmirevaló”.²¹⁸ 1707-ben a kastély további hadi célokra való felhasználásának megakadályozása végett az árkot betömték²¹⁹, de egykor helye még mindig kirajzolódik a domborzatban, sőt 1931-es ottjártakor Balogh Jolán még „jól láthatta a külső erősítésövezet nyomait és helyenként bástyamaradványait is.”²²⁰ (91. és 92. kép)

Itt említeném meg, hogy Koppány Tibor tanulmánygyűjteményében látható egy ábra, mely elvileg a 17. századból származik, és az aranyosmeggyesi kastélyt ábrázolja, a képaláírás szerint ismeretlen szerző tollrajza²²¹. Ez az ábrázolás az épületet északnyugat felől nézve mutatja. Látszik rajta a külső védműrendszer: az árok, azon belül cölöpsor vagy kerítés, majd a külső fal, a kép alapján (kváder)kőből. A védőöv megléte elárulja, hogy ha az ábrázolás hiteles, akkor 1669 előttről kell származnia, hiszen a külső falakat akkor robbantották fel. Ez a külső védőöv is négy sarokbástyás módon van kialakítva, akárcsak a kastély. Az északi oldalon látszik a külső fal kapuja, kapufelépítménnyel, mely tetején egyértelműen pártázatot jelez a rajzoló. Ugyanakkor a kastélyépületen magán nincs ilyen, a kaputornyon sem (ami ezen az ábrázoláson nyolcszögűnek sem nagyon látszik). Itt az egész kastélyt magas tető fedi, maga az épület pedig

²⁰⁹ Kovács, 85 oldal

²¹⁰ B. Nagy 1970., 69. oldal

²¹¹ B. Nagy 1970., 69. oldal

²¹² Balogh 1964., 227. oldal

²¹³ Szirmay 316. oldal

²¹⁴ Szócs, 131. old.

²¹⁵ Szirmay 316. oldal

²¹⁶ Urbaria et Conscriptiones HU MNL OL E 156 - a. - Fasc. 088. - No. 001.

²¹⁷ Szócs, 137. oldal

²¹⁸ B. Nagy 1973., 219. oldal

²¹⁹ Varjú, 10. oldal

²²⁰ Balogh 1975., 70. oldal 16. lábjegyzet

²²¹ Koppány 2006., 231. oldal, 8. ábra

három emelet magas. Természetesen egy ilyen rajz, még ha eredeti is, nem tekinthető biztos forrásnak. (93.kép)

A kastély eredeti tetőszerkezetéről nem sok adat áll rendelkezésre. Szirmay írja, hogy 1744-ben Wesselény Ferenc a „várnak felálló részeit sindellyel bé-fedette”.

Kémények, kandalló

A korban, ha egy szobában volt kandalló, alpból igényesebb helyiségre utal. Aranyosmeggyesen az egy 1834-es leltárból ismert különböző színű virágos kályhákon kívül, melyek ekkoriban sokkal elterjedtebbek voltak²²², kandallót is találtak, mely 2003-ban a marosvásárhelyi múzeumban volt.²²³ A kandalló szépen faragott, tetején párkányzattal, mely frízében a „MEMORARE NOVISSIMA TVA” felirat, lejjebb további szöveg (a fotón nem olvasható) látszik. Kétoldalt emberalakok és angyalfejek díszítik. (94. kép) Vahot Imre ottjártakor így látta: „E vár termeiben remek faragású oszlopok, boltívek, s domborművekkel és felírásokkal ellátott régi kandallók léteznek”²²⁴ A kályhák legtöbbször zöld volt, de egy fehér színűt is említenek a források.²²⁵ A fölszínen az északi szárny nyugati oldalán két kis helyiség található. Az udvar felőli fűtőtér lehetett. A nyugati szárnyban az északnyugati bástya melletti helyiségben egymás feletti két nyílás ide vezet (95. kép), ezek minden bizonnyal valamilyen fűtőeszközhöz tartoztak. A kis helyiség ez oldali falában nagyméretű kéménykürtő maradványa látszik. (96. kép) Mellette, a külső oldalon lévő nagyobb helyiség északi falában szintén kürtőjárat fut, sőt a falakban vízszintesen is érkeznek ehhez ilyenek. Az 1941-ben készült földszinti alaprajzon ezek a helyiségek tömör falként jelennek meg, valószínűleg akkor még nem dőlt le falaik egy része. (ld. feljebb) Mindössze egy kicsi, a két szárny közti átjárást biztosító szoba van ábrázolva. Függőleges kéménykürtőt találunk a főkapu szobája, és az attól délre lévő szoba közötti falban is, mely egy egykori, mára beszakadt falfülke fölött vált láthatóvá. (ld. feljebb) Kémény állt még az aranyos palota melletti falban, az udvar felől, a nyugati oldalon is, ma itt is luk tátong a helyette.(97.kép) Eredetileg a kémények fejeit is reneszánsz faragványok díszítették.²²⁶

²²² B. Nagy 1973., 370. oldal

²²³ Kovács, 128. oldal

²²⁴ Vahot, 137. oldal

²²⁵ Urbaria et Conscriptioes HU MNL OL E 156 - a. - Fasc. 088. - No. 001.

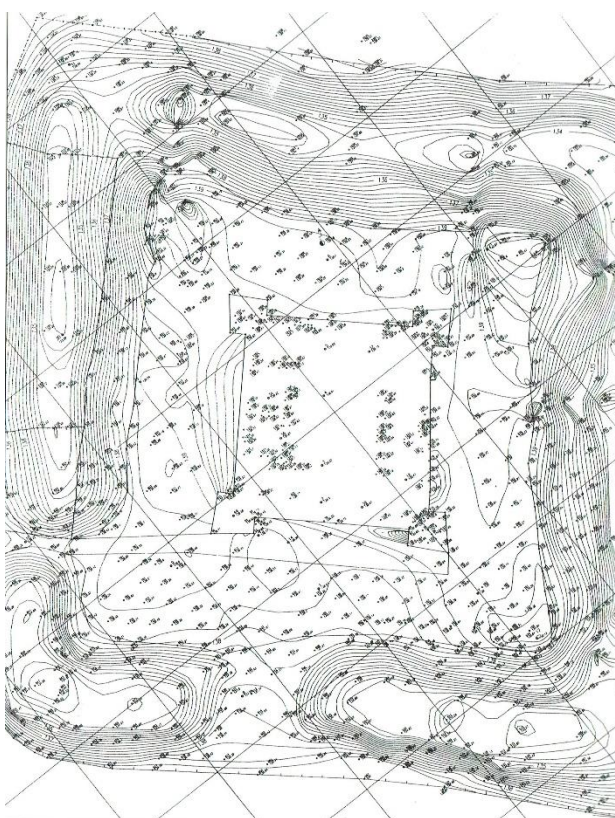
²²⁶ Lux, 1942/2., 20-21. oldal



89. kép A törcsvári kastély pártázata. forrás:
<http://indafoto.hu/bocifu/image/21828737-1baecd48>



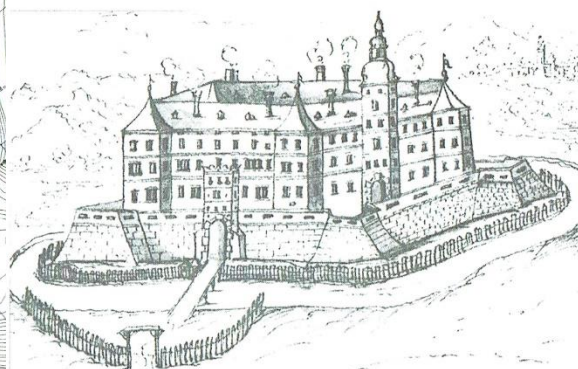
90. kép Ívsor az aranyosmeggyesi kastély kaputornyának tetején. saját fotó



91. kép Az aranyosmeggyesi kastély körüli terület, a külső védművek egykori helyének "lenyomatával". Kastélyok évszázadai, évszázadok kastélyai, szerk: Feld István és Somorjay Selysette, Castrum Bene Egyesület, Históriaantik Könyvesház Kiadó, Bp. 2008., 132. o.



92. kép A külső védművek helye, ahogy ma látszik. saját fotó



93. kép Az aranyosmeggyesi kastély ábrázolása. forrás: Koppány Tibor: A castellumtól a kastélyig. Tanulmányok a magyarországi kastélyépítés történetéből. 231. o. 8. Aranyosmeggyes, kastély. Ismeretlen szerző tollrajza, 17. század



94. kép Kandalló az aranyosmeggyesi kastélyból. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [801276]



95. kép Fűtőnyílások két oldalról az aranyosmeggyesi kastélyban. saját fotók



96. kép Kéménykürtő az aranyosmeggyesi kastélyban. saját fotó



97. kép Az aranyosmeggyesi kastély udvarának nyugati homlokzata egykor és ma - kémények és azok helyei. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz-és Fotótára [801278] és saját fotó

Összegzés

Az aranyosmeggyesi kastély egyre romló állapota tehát sok új megfigyeléshez vezetett. Ezek segítettek alátámasztani és megérteni az épületről az idők során eddig összegyűlt információkat, például a pártázat létével kapcsolatban. Ezen kívül sok közülük, így az északi homlokzat legfelső emeletén az ablakok, a torony mellett mindkét oldalt megjelenő csorbázat nélküli sávok, vagy az udvari homlokzatok falában látszó ívek alátámasztják, hogy a kastélyon arculatát látványosan megváltoztató átalakítások is történtek az idők folyamán.

A most előtűnő látvány azonban nem csak magyarázatokat ad, hanem új kérdéseket és lehetőségeket is felvet. Így a nyílásokon végzett átalakítások jól látható nyomai és a falazat anyagának változásai a jövőben akár az épület pontos periodizációjának megállapításához, és a kastély történetének még mélyebb megismeréséhez vezethetnek. Ezért remélem, hogy az aranyosmeggyesi kastéllyal kapcsolatos munkámnak ez a dolgozat csak a kezdetét jelenti, és lehetőségem nyílik majd itt leírt gondolataim továbbvitelére.

A kastély most sajnos felettébb romos állapotban áll Aranyosmeggyes közepén, de talán még nem késő felhívni a figyelmet az erdélyi reneszánsz e különleges alkotásának jelentőségére.

Irodalomjegyzék

- B. Nagy 1970. B. Nagy Margit: Reneszánsz és barokk Erdélyben. Művészettörténeti tanulmányok., Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970.
- B. Nagy 1973. B. Nagy Margit: Várak, kastélyok, udvarházak. Ahogy a régiek látták., Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973.
- Balogh 1934 Balogh Jolán: A renaissance építészet és szobrászat Erdélyben., Magyar Művészet 10. évfolyam, 1934., 129-158.oldal
- Balogh 1941 Balogh Jolán: Az aranyosmedgyesi várkastély., Erdély 38.2 (1941), 22-23. oldal
- Balogh 1964 Balogh Jolán: A reneszánsz kor művészete., in Fülep Lajos (szerk.): A magyarországi művészet története: Képzőművészeti Alap, Budapest, 1964.
- Balogh 1975 Balogh Jolán: Olasz tervrajzok és hazai későrenaissance épületeink, in Galavics Géza: Magyarországi reneszánsz és barokk., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975.
- Balogh 1985. Balogh Jolán: Kolozsvári kőfaragó műhelyek. XVI. század., Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoport, Budapest, 1985.
- Biró 1943. Biró József: Erdélyi kastélyok., Új Idők Irodalmi Intézete (Singer és Wolfner) kiadása, Budapest, 1943.
- Biró 1989. Biró József: Erdély művészete., Dövény, Budapest, 1989.
- Budai Budai Enikő, Kovács András, Visky András: Transsylvania anno domini MMI., Koinónia Kiadó, Kolozsvár, 2002.
- Csabai Csabai István: Az erdélyi reneszánsz művészet, 1934
(<http://mek.niif.hu/04900/04920/html/mhodonerdely0053.html>)
- Divald Divald Kornél: A felsőmagyarországi renaissance építészet, Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest. 1900.
- Gerő Gerő László: Magyarországi várépítészet., „Művelt Nép” Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó, Budapest, 1955.
- H. Takács H. Takács Marianna: Magyarországi udvarházak és kastélyok., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970.
- Koppány 1999. Koppány Tibor: A középkori Magyarország kastélyai., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1999.
- Koppány 2006. Koppány Tibor: A castellumtól a kastélyig. Tanulmányok a magyar kastélyépítés történetéből., Históriaantik Könyvesház Kiadó, Budapest, 2006.
- Kovács Kovács András: Késő reneszánsz építészet Erdélyben 1541-1720., Teleki László Alapítvány, Polis Könyvkiadó, Budapest-Kolozsvár 2003.
- Köpeczi Köpeczi Béla (főszerk.): Erdély története három kötetben. Második kötet 1606-1830-ig., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986.
- Lechner Lechner Jenő: Tanulmányok a lengyelországi és felsőmagyarországi reneszánsz építésről., A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye 47. évfolyam (1913) 24. szám

Aranyosmeggyes – egy kastély pusztulása és pusztulásában feltáruló múltja

- Lux 1942/1. Lux Géza: Az aranyosmeggyesi várkastély helyreállítása., Építészet 2.4 (1942):123
- Lux 1942/2. Lux Géza: Az aranyosmeggyesi várkastély., A Magyar Mérnök-és Építész-Egylet Közlönye; Budapest, 1942 február 8.; LXXVI. Kötet 5-6. szám
- Maksai Maksai Ferenc: A középkor Szatmár megye, Stephaneum Nyomda, Budapest, 1940.
- Németh Németh Péter: A középkori Szatmár megye települései a 15. század végéig, Jósza András Múzeum Kiadványai, Nyíregyháza, 2008.
- Szirmay Szirmay Antal: Szathmár vármegye fekvése és polgári esmérete II. kötet., Magyar Királyi Universitas, Buda, 1810, 310-318. oldal
- Szőcs Szőcs Péter Levente: Az aranyosmeggyesi kastély története és kutatása, in: Kastélyok évszázadai, évszázadok kastélyai, szerk: Feld István és Somorjay Selysette, Castrum Bene Egyesület, Históriaantik Könyvesház Kiadó, Budapest. 2008.
- Palmer Palmer Kálmán: Nagybánya és vidéke., Nagybánya, 1894. 318-320. oldal
- Rados Rados Jenő: Magyar kastélyok., Műemlékek Országos Bizottsága és a Könyvbarátok Szövetsége, Budapest, 1931
- Urbaria et Conscriptioes, Magyar Országos Levéltár
- Vahot Vahot Imre: A nagy világ képekben I., Pest, 1855. 137-139. oldal
- Varju Varju Elemér: Magyar várak., Műemlékek Országos Bizottsága és a Könyvbarátok Szövetsége, Budapest, 1933